

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КИЗИЛОВА ВІТАЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 821.161.2 – 93.09 „195/200” (043.3)

**ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА ЕВОЛЮЦІЯ ПРОЗИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та компаративістики Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Ковалів Юрій Іванович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології,
професор кафедри новітньої української літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Гурбанська Антоніна Іванівна,
Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри української мови і літератури, проректор з наукової роботи;

доктор філологічних наук, професор
Єременко Олена Володимирівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Гуманітарний інститут,
заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи, професор кафедри української літератури, компаративістики і соціальних комунікацій;

доктор філологічних наук, доцент
Сабат Галина Петрівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
професор кафедри світової літератури та славістики.

Захист відбудеться «25» вересня 2014 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.15 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 14.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано «28» липня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Наумовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Цілісна картина літературного процесу в Україні неможлива без осмислення її невід'ємного складника – літератури для дітей та юнацтва. У площині дитячого читання вона успішно функціонує й розвивається вкупі з літературою про дітей, дитячою літературою, творами-адаптаціями для дитячого читання, є найбільш пріоритетною для юного читача, що зумовлено її особливою комунікативною роллю й функціональними стратегіями.

Розвиток української літератури для дітей та юнацтва тісно пов'язаний з естетичними й історичними контурами відповідної епохи. У ХХ ст. вона тривалий час перебувала під диктатом тоталітарної системи, стала продуктом пролетарської культури як органічного складника радянської освіти й партійного курсу держави. Значна частина творів для дітей та юнацтва була заідеологізованою; давалося визнаки повсюдно впроваджуване виховне комуністичне, інтернаціональне радянське начало. Наслідком впливу владних інституцій на літературу для молодшого читача стала ротація письменників, які складали пантеон „кращих дитячих авторів” за ідеологічним, а не художнім принципом; домінування педагогічного розуміння художньої творчості для дітей, що свідчило про еволюцію педагогічної думки, а не художньої словесності.

Культурно-історичні процеси в Україні й закономірності світового літературного розвитку спонукали поступову переорієнтацію її ідейного навантаження, відхід від ідеологічної тенденційності у ставленні до проблем дитинства взагалі й до творчості для дітей зокрема. Твори „про щасливу радянську дійсність” поступово витіснялися незаангажованою, високохудожньою літературою, що враховувала віковий рівень читача, орієнтувалася на його світ, інтереси й проблеми, спрямовувалася на формування духовних і естетичних вартостей. Остання перебувала в опозиції до „соцреалістичного” канону, поступово демонструвала новаторські пошуки з притаманними їм процесами жанрово-стильової інтеграції й диференціації. Прозовий дискурс другої половини ХХ ст. свідчить про жанрово-стильову різноспрямованість художньої епіки для дітей та юнацтва, тенденцію до співіснування неоднорідних мистецьких явищ („соцреалізм”, неореалізм, магічний реалізм, постмодернізм), багатогранність світоглядного й художнього пошуку українського письменства, вияв певних констант творчого досвіду того чи того автора. Це породжує необхідність визначення культурно-онтологічної генези української художньої прози другої половини ХХ ст., її жанрово-тематичних канонів, специфіки функціонування, типологічних рис.

Студіювання літератури для дітей та юнацтва в останні десятиліття свідчить про посилення наукового інтересу до цієї галузі письменства, тенденцію до контекстуального осмислення й реінтерпретації прозового доробку другої половини ХХ ст. Заслужують на увагу дослідження О. Будугай, О. Гарачковської, В. Костюченка, Н. Резніченко, Н. Сидоренко, О. Чепурної, що

суттєво доповнюють уявлення про основні тенденції розвитку літератури для дітей та юнацтва в Україні, утім свідчать про потребу подальшої розробки комплексу питань у вітчизняній теорії та історії літератури. Окрім новітніх праць, у яких розглянуто певні етапи функціонування, жанри літератури для дітей, варто відзначити розвідки І. Бойцун, У. Гнідець, А. Гурбанської, В. Дончика, С. Іванюка, Т. Качак, Н. Кердівар, О. Лихачової, Н. Марченко, В. Неділька, Е. Огар, О. Папуші, Б. Салюк, М. Слабошпицького, М. Славової, Л. Собчук, Р. Стаднійчука та ін., у яких представлені літературознавчий, дидактичний, рецептивний інтерпретаційні підходи до осмислення того чи того літературного факту. Стрімкий розвиток української літератури для дітей та юнацтва в останні десятиліття, з'ява масиву текстів традиційних жанрово-стильових структур, їх збагачення новими утвореннями, посилення уваги літературознавців, критиків, соціологів, працівників видавництва до творчості для дітей дають підстави говорити про неї як про яскраве й самобутнє явище, що потребує ґрунтовного дослідження.

Цілком закономірним підґрунтям новітнього літературознавчого дискурсу стала очевидна необхідність системного аналізу матеріалу, що охоплює значний часовий вимір літературного процесу, виявлення зв'язків художнього руху другої половини ХХ ст. з традицією, урахування новітніх тенденцій і естетичних концепцій, перегляду усталених канонів, пов'язаних насамперед із загальнолітературним уявленням про розвиток літератури для дітей та юнацтва з відмовою від аксіологічної вузькості дидактико-ідеологічних перевитрат доби й актуалізації її естетичних цінностей як іманентних властивостей мистецьких явищ.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розгляду української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. як органічного складника літературного процесу з позицій еволюційного поступу, жанрових та стильових тенденцій, специфіки функціонування, критичної рефлексії. Потребують осмислення культурно-художні передумови її існування, що сприятиме відтворенню цілісної картини розвитку літератури для дітей другої половини ХХ ст., а також історії української літератури ХХ ст. загалом.

Під час роботи з'ясовано, що чимала кількість письменників (З. Мензатюк, Вс. Нестайко, В. Рутківський та ін.) писали не тільки в другій половині ХХ ст., а й на початку ХХІ ст., іноді переробляли, дописували свої твори, ставили в них вже інші художні та ідейні акценти. Їхні доробки вписувалися в контекст творчих пошуків нового покоління прозаїків, не закомплексованих ідеологічними штампами (І. Андрусак, А. Кокотюха, К. Ковальська). Залучення їхніх творів до літературознавчого дискурсу дало змогу простежити еволюцію літератури для дітей та юнацтва, що не обмежена штучними часовими рамками, здатна переходити в нову художню якість, засвідчувати свою відмінність у 50 – 80-і роки ХХ ст. та на межі ХХ – ХХІ ст.

У дисертації художню літературу для дітей та юнацтва розглянуто з позиції традиційної для літературознавства проблеми жанрово-стильової своєрідності творів. Її вирішення сприятиме визначенню пріоритетних напрямів

жанрового розвитку прози для молодшого читача в другій половині ХХ ст. з урахуванням проблеми інтеграції й диференціації жанрів, діапазону їх модифікацій, чинників, що позначилися на їхній кореляції з попередньою традицією, залежністю від того чи того літературного напрямку; виявленню магістральних векторів і накресленню перспектив розвитку художньої епіки, що зумовили її входження в літературний процес ХХІ ст. Визначення формо- і змістотвірних чинників жанрових моделей прозових форм суттєво сприяє розумінню художнього світу того чи того письменника, виявленню іманентних ознак індивідуальної стильової майстерності, дає змогу спостерегти еволюцію світоглядних орієнтирів, формат діалогу з філософською й естетичною традицією, трансформацію художнього мислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконане на кафедрі теорії літератури та компаративістики Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в межах комплексної теми „Національна культура у філологічних дискурсах різних типів” (номер державної реєстрації 0101U001371). Тему затверджено на засіданні Вченої ради Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 10 від 30 квітня 2010 року) й на засіданні бюро наукової ради НАН України з проблеми „Класична спадщина та сучасна художня література” (протокол № 1 від 10 березня 2011 року).

Мета дисертації – здійснити системний аналіз української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. з позиції жанрово-стильової своєрідності в контексті провідних тенденцій української літератури означеного періоду.

Для досягнення мети передбачено вирішення таких завдань:

- означити головні сучасні теоретичні підходи до вивчення літератури для дітей та юнацтва;
- уточнити дефініювання понять „література для дітей та юнацтва”, „література про дітей”, „дитяча література”, їх кореляцію та специфіку;
- укласти робочу модель жанрової диференціації прозових літературних творів для дітей та юнацтва;
- схарактеризувати функціонально-тематичні групи прозових літературних казок, особливості еволюції їхнього змісту та структури, синтезу фольклорних й індивідуально-авторських елементів;
- дослідити на змістовому й формально-поетичному рівні специфіку взаємодії казки з повістю, байкою, легендою, новелою, притчею, функції казки в епічних наративах;
- проаналізувати специфіку хронологічної структури пригодницько-історичних повістей для дітей та юнацтва, способи і прийоми художнього втілення авторської свідомості;
- виявити специфіку детективу для дітей та юнацтва, його модифікації, розкрити особливості діалогу автора й читача в контексті проблемно-тематичної, стильової конфігурації;

- висвітлити типологічні ознаки фантастичної прози для дітей та юнацтва (раціональна фантастика, фентезі), провести її жанрово-архітектонічний аналіз;
- окреслити еволюцію розкриття гендерних стереотипів у творах для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст.;
- з'ясувати специфіку шкільної теми у творах для і про дітей другої половини ХХ ст., вплив пригодницьких компонентів на авторське образне мислення;
- узагальнити розуміння жанрово-стильової динаміки української прози для дітей та юнацтва в новітніх соціокультурних координатах.

Об'єктом дослідження став масив українських прозових творів для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. Е. Андіївської, В. Близнеця, О. Буценя, Л. Ворониної, А. Дімарова, В. Довжика, О. Донченка, А. Дрофаня, Н. Забіли, Ю. Збанацького, О. Зими, О. Іваненко, І. Жиленко, І. Калинця, Б. Комара, О. Копиленка, А. Костецького, Г. Малик, З. Мензатюк, Вс. Нестайка, Л. Письменної, В. Рутківського, І. Січовика, Я. Стельмаха, В. Сухомлинського, Гр. Тютюнника, Б. Харчука, Д. Чередниченка, Вал. Шевчука, Ю. Ярмиша та ін. З метою виявлення закономірностей розвитку того чи того жанру залучено до аналізу твори про дітей (зокрема, автобіографічні повісті В. Близнеця, А. Дімарова, Гр. Тютюнника), тексти художньої прози для і про дітей попередніх періодів С. Васильченка, Марка Вовчка, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, І. Франка; новітні надбання в царині художньої епіки для дітей та юнацтва І. Андрусика, В. Бердта, Любка Дереша, О. Ільченка, К. Ковальської, А. Кокотюхи, Г. Пагутяк та ін.

Предмет дослідження – жанрово-стильова специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. як самотнього художньо-естетичного феномену.

Теоретико-методологічною основою дисертації стали праці з теорії літератури, поетики, проблем жанру й стилю: О. Астаф'єва, М. Бахтіна, Н. Бернадської, О. Білецького, Т. Бовсунівської, О. Бровко, О. Галича, В. Гнатюка, Г. Грабовича, А. Гурбанської, І. Денисюка, В. Жирмунського, М. Жулинського, Г. Ключека, Ю. Коваліва, Н. Копистянської, Ю. Кузнецова, О. Кухар-Онишка, Д. Лихачова, Д. Наливайка, Л. Новиченка, Я. Поліщука, І. Силантьєва, Н. Тамарченка, Ю. Тинянова, А. Ткаченка, В. Фащенко, І. Франка, В. Халізева, М. Храпченка, В. Шкловського, Г. Штоня та ін.; теорії фольклорної й літературної казки: В. Анікіна, Л. Брауде, Л. Дерези, Л. Дунаєвської, Т. Леонової, М. Липовецького, І. Лупанової, Е. Померанцевої, В. Проппа, Г. Сабат, Н. Тихолоз, О. Цалапової, Ю. Ярмиша та ін.; проблем пригодницької літератури, її окремих жанрів і жанрових різновидів: М. Вольського, А. Вуліса, Н. Кердівар, Л. Кицак, О. Ковтун, О. Леоненко, Г. Лещенко, М. Скаліцкі, О. Стужук, Ц. Тодорова та ін. За необхідності до інтерпретації конкретних творів залучені окремі філософські, естетичні та культурологічні положення Г.-Г. Гадамера, Г. В. Ф. Гегеля, Т. Гундорової, У. Еко, М. Євшана, Ю. Крістевої, Ю. Лотмана, К.-Г. Юнга та ін.

У дослідженні також задіяні праці Д. Білецького, І. Бойцун, О. Будугай, У. Гнідець, С. Іванюка, Т. Качак, Л. Кіліченко, В. Костюченка, Н. Марченко, Е. Огар, О. Папуші, Н. Резніченко, Б. Салюк, Н. Сидоренко, М. Славової, Р. Стаднійчука, Ю. Ярмиша та інших дослідників літератури для дітей та юнацтва, наукові розробки яких сприяли увиразненню рецепції творчості українських письменників.

У дисертації використано комплекс **методів дослідження**: *історико-типологічний* із метою з'ясування жанрової специфіки творів для дітей та юнацтва й зіставлення з явищами одного історико-хронологічного рівня; *культурно-історичний* для висвітлення стильової авторської своєрідності та її впливу на модифікації жанрових форм; *системний* з метою дослідження генези, формування цілісного уявлення про розвиток української прози для дітей та юнацтва на конкретному історико-літературному матеріалі, розкриття системних особливостей, що характеризують її як своєрідне літературне явище. У роботі залучені прийоми контекстуального прочитання творів, рецептивного, соціокультурного, структурного, герменевтико-інтерпретативного аналізу, гендерних студій, що дало змогу з'ясувати мікроструктуру, функції, специфіку, естетико-індивідуальний світ прози для дітей та юнацтва, простежити її динаміку, спостерегти еволюційні процеси в межах жанрових систем і стало важливою умовою для об'єктивних висновків.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є першою спробою системного аналізу жанрово-стильової еволюції української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. з урахуванням нових реалій сучасного категоріального апарату й нового методологічного інструментарію. У ній *уперше*:

- упорядковано наукові підходи розгляду літератури для дітей та юнацтва;
- уточнено кореляцію понять „література для дітей та юнацтва”, „література про дітей”, „дитяча література”, окреслено специфіку літератури для молодшого читача, подано її визначення;
- проаналізовано українську прозу для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. у загальному літературному контексті, запропоновано оригінальну жанрову диференціацію прозових літературних творів для дітей та юнацтва;
- осмислено рух прозової літературної казки другої половини ХХ ст., схарактеризовано її різновиди за функціонально-тематичним принципом, на підставі жанрового синтезу; висвітлено особливості функціонування вставної казки в наративах; з'ясовано роль фольклорної та літературної традиції, авторського внеску в розбудову жанру;
- досліджено жанрові різновиди пригодницької прози літератури для дітей та юнацтва з позиції їх формозмістової єдності, окреслено їхні типологічні характеристики, умотивовано їх наявність у загальному контексті дитячого читання, виявлено модифікації пригодницьких творів, окреслено їхні естетичні пріоритети;

- запропоновано оригінальні інтерпретації багатьох творів для дітей та юнацтва, частина з яких ще не була об'єктом дослідницької уваги; повернуто до літературознавчого дискурсу маловідомі твори українських письменників, що сприяло розширенню контексту української епіки для дітей та юнацтва;

удосконалено:

- обґрунтування функціонально-тематичних різновидів літературної казки;

отримав подальший розвиток:

- комплексний аналіз теоретичних підходів вивчення літератури для дітей та юнацтва, виявлення тенденцій її розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи дають можливість уточнити й охарактеризувати генезу, функціонування й рецепцію української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст., окреслити систему її жанрів, простежити закономірності еволюції та стильової диференціації, місце й значення у вітчизняній прозі означеного періоду, дозволяють співвіднести це явище із загальнолітературним контекстом. Основні положення й результати дисертаційної роботи можуть бути використані в курсах дитячої літератури, історії української літератури ХХ – початку ХХІ ст., у підготовці спецкурсів, спецсеминарів, написанні курсових, дипломних, магістерських робіт, а також для укладання підручників і навчальних посібників з української дитячої літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням автора. Її положення оприлюднені в монографії „Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст.” та наукових статтях дисертанта.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи представлені монографією, публікаціями та виступами на наукових конференціях, зокрема *міжнародних*: „Література для дітей і про дітей: історія, сучасність, перспективи” (Бердянськ, 2008), „Основні проблеми на сьвременната наука – 2010” (Софія, Болгарія, 2010), „Мова – література – культура в контексті національних взаємин” (Бердянськ, 2011), XIV міжнародній науковій конференції „Взаємодія літератур у світовому літературному процесі. Проблеми теоретичної й історичної поетики” (Білорусь, Гродно, 2012), „Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самобутність” (Київ, 2012); „Література для дітей та юнацтва в сучасному культурно-освітньому просторі” (Рівне, 2013), „Формування мовної особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи” (Івано-Франківськ, 2013), „Література для дітей та юнацтва в мультикультурному світі” (Миколаїв, 2014); *всеукраїнських*: I, III, IX, X, XI, XII всеукраїнських наукових конференціях „Слобожанщина: літературний вимір” (Луганськ, 2003, 2005, 2011 – 2014), „Актуальні питання філологічної підготовки учнів початкових класів” (Луганськ, 2005), „Літературна, публіцистична, наукова спадщина Івана та Надії Світличних у розвитку національної культури другої половини ХХ століття” (Луганськ, 2009),

„Текстологія, поетика, методика вивчення творчості Григорія і Григора Тютюнників” (Луганськ, 2011), „Літературний процес: структурно-семіотичні площини” (Київ, 2012), „Література й історія” (Запоріжжя, 2012), „Письменник в умовах заблокованої культури” (Кременець, 2013), „Документалістика початку ХХІ століття: проблеми теорії та історії” (Луганськ, 2013).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 33 наукових публікаціях, зокрема одній монографії, 26 одноосібних статтях у фахових виданнях (з них 5 – за кордоном), 6 статтях в інших наукових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (504 найменування). Загальний обсяг дисертації – 427 сторінок. Текстову частину викладено на 370 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** розглянуто стан і перспективи дослідження означеної проблеми, обґрунтовано актуальність теми, визначено матеріал дослідження, мету, об’єкт, предмет і завдання роботи, теоретико-методологічні засади, методи дослідження; аргументовано концепцію; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію, структуру та обсяг дисертації.

У **першому** розділі „**Теоретичні проблеми літератури для дітей та юнацтва**” розглянуто теоретичні аспекти дослідження.

У **підрозділі 1.1. „Рецепція літератури для дітей та юнацтва в українському літературознавстві”** наголошено на різноаспектності вивчення літератури для дітей та юнацтва (педагогіка, мовознавство, фольклористика, журналістика, історія). Особливу увагу приділено аналізу літературознавчих праць, що дозволяють скласти уявлення про становлення й динаміку цієї галузі письменства, її узгодженості з основними тенденціями літературного розвитку. Виділено основні вектори досліджень літератури для дітей та юнацтва (компаративні, історико- й теоретико-літературні студії, побудовані на вітчизняному й зарубіжному матеріалі, упорядкування хрестоматій та антологій). Акцентовано на відмінності наукових підходів до її вивчення в різні історико-культурні періоди: засіб ідеологічного, педагогічного впливу на молоде покоління – у радянський період (Д. Білецький, Ж. Букетова, В. Волочай, В. Неділько, Б. Чайковський та ін.), переосмислення її специфіки, актуалізація національних літературних явищ, художньої, естетичної вартості – у новітні часи (О. Будугай, О. Гарачковська, Н. Резніченко, Н. Сидоренко та ін.).

У **підрозділі 1.2. „Зміст і межі поняття «література для дітей та юнацтва», еволюція розуміння її специфіки”** проаналізовано версії розуміння понять *література для дітей та юнацтва / література про дітей / дитяча література / коло дитячого читання / текст для дітей* (У. Гнідець, С. Іванюк, Ю. Ковалів, Н. Марченко, О. Папуша, М. Славова, Р. Стаднійчук та ін.). На підставі їх аналізу диференційовано літературу для дітей та юнацтва, літературу про дітей, дитячу літературу. *Література для дітей та юнацтва* – художні

твори різних родів і жанрів, що на рівні своєї формозмістової єдності адресовані читачу відповідної вікової категорії, задовольняють його емоційні, естетичні й етичні запити, можуть мати подвійну рецепцію (дитина й дорослий), взаємозалежні від законів, властивих художній словесності загалом. У літературі про дітей віковий критерій не є визначальним. Твори, у яких головними героями є діти, можуть бути цікавими і дорослому, і дитині. Їхній фабульний стрижень часто доступний молодшому читачу, водночас глибина проблематики потребує інтелектуального сприймання, аналітичних міркувань тощо. Дитяча література створена безпосередньо дитиною. Це явище дитячої субкультури, що демонструє неповторний дитячий світ, його інтелектуальний та емоційний рівень. „Література для дітей та юнацтва”, „література про дітей”, „дитяча література” не є остаточно внутрішньозамкненими системами, а швидше частинами однієї метасистеми, що постійно взаємодіють і взаємозбагачуються.

Художні твори для дітей та юнацтва сприяють адаптації дитини й підлітка в соціумі, формуванню моральних цінностей. При цьому надзвичайно важливо, щоб моральні істини не лежали на поверхні твору, не декларувалися письменником відверто, не насаджувалися дитині. Діалогічна природа літератури для дітей та юнацтва актуалізує особливу роль письменника. Він з огляду на особливості дитячого сприйняття не лише транслює ту чи ту інформацію, а підтримує естетичну й емоційну сфери читача, занурюється в його внутрішній світ засобами мистецтва слова. Ключовим в оцінці літератури для дітей та юнацтва як явища культури є критерій *художності*, що увиразнює мистецьку, естетичну, духовну цінність, актуалізує емоційну сферу читача. Проявляючи себе в певній текстовій структурі, зовнішній формі твору, його образотворчій і художньо-мовленнєвій майстерності, образності, змістовій сутності твору, художня література для дітей та юнацтва декларує свою відмінність від літератури науково-пізнавальної, довідково-енциклопедичної, педагогічної, що мають інше функціональне навантаження.

У *підрозділі 1.3. „Жанр і стиль як літературознавчі категорії”* констатовано, що важливими для розуміння еволюції в літературі стали теоретичні розробки О. Веселовського, Б. Тинянова, В. Шкловського, Б. Якубського. Літературна еволюція, на думку вчених, – з’ява явищ і фактів, що приходять на зміну одне одному, при цьому їх народження не заперечує традицію, а часто доповнює, модифікує літературні системи. Цей процес тісно пов’язаний зі змінами в історичних категоріях жанру й стилю. З огляду на наявні в сучасному літературознавстві жанрові теорії й концепції, способи систематизації літературних жанрів, новітні вітчизняні студії, присвячені осмисленню й концептуалізації проблеми жанру (Т. Бовсунівська, Ю. Ковалів, Н. Копистянська та ін.), *жанр* визначено як певний клас літературних творів у межах родів літератури, згрупованих на підставі спільних ознак, що характеризують їхню сутність і своєрідність. У роботі актуалізовано поняття жанрової системи (Н. Копистянська, Д. Лихачов, Ю. Тинянов) як цілісного утворення, особливої організації компонентів, що перебувають між собою в певних відношеннях і зв’язках. Жанрові різновиди виділяються в рамках

системи того чи того жанру за стильовою, тематичною диференціацією, за тяжінням до певної наукової сфери, на підставі жанрового синтезу. Це положення в подальшому враховано при систематизації прозових творів для дітей та юнацтва.

Література, акумулюючи в собі віяння кожної конкретно-історичної доби, постійно шукає художнього втілення в нових стильових формах. Стислий огляд проблеми стилю, засвідчений працями О. Білецького, О. Лосєва, П. Сакуліна, О. Соколова та ін., вказує на співвідношення категорій стиль і манера, стиль як зовнішня форма і стиль як змістова форма, стиль індивідуальний і стиль загальний, стилетвірні чинники та носії стилю та ін. З-поміж різних аспектів розуміння функціональних можливостей стилю при аналізі літератури для дітей та юнацтва обрано тенденції його взаємозв'язку із жанром, тобто стиль як змістова форма. Жанр і стиль простежуються в тексті на всіх рівнях: у сюжеті, фабульній архітектоніці якого враховує обраний спосіб нарації, у художніх характеристиках, у способі й інтенсивності звертання до так званих „художніх прийомів” (психологізм, цільове навантаження тропіки, своєрідність звучання „голосів” автора й героїв) тощо. Концептуальне значення в роботі має думка Ю. Коваліва про стиль як певну художню цілісність (твір, ідіостиль, літературна школа, течія, напрям, період), що відзначається внутрішньою єдністю складників і співвідношенням взаємозумовлених частин. При цьому первинним компонентом є індивідуальний стиль письменника.

У підрозділі 1.4. „Жанрова диференціація прози для дітей та юнацтва” зазначено, що література для дітей та юнацтва узгоджується із загальним розвитком літератури, має аналогічні поетикальні характеристики, виконує ті самі світопізнавальні функції. Наголошено, що в літературі для дітей та юнацтва успішно побутують епічні, драматичні, ліричні тексти, представлені як „чистими” жанрами й жанровими різновидами, так і синтетичними. Їх рецепція значною мірою залежна від вікових особливостей реципієнтів. На сприйняття твору того чи того жанрового формату дитиною певної вікової категорії неодмінно впливає авторська майстерність, що полягає насамперед в умінні вести діалог з реципієнтом і бути йому цікавим, застосовувати при створенні тексту „комплекс кодів” (У. Еко) потенційного читача. Спираючись на дослідження О. Будугай, У. Гнідець, Н. Кердівар, Т. Кохановської, М. Славової, міркування дитячих письменників (Вс. Нестайко, Л. Воронина, А. Кокотюха та ін.) щодо специфіки сприйняття художнього твору дитиною, зроблено висновок, що комунікативно-психологічна адресність зумовлює пріоритезацію жанрів, котрі органічно вписуються в дитячий контекст, активізують діалог автора й читача, викликають емоційну реакцію останнього й користуються в нього найбільшим попитом. Означеним властивостям відповідають прозові твори, що належать до жанрових систем літературної казки й пригодницької прози. Забезпечуючи дотримання „правил гри”, які приймає реципієнт, вони, своєю чергою, дають письменнику змогу уникати дидактичних надбудов у текстах, пропонуючи як альтернативу можливість співучасті й співдії в межах життєвого досвіду безвідносно до культурного контексту.

У підрозділі схарактеризовано критерії відбору текстового матеріалу, що становить об'єкт дослідницької уваги. З-поміж них – урахування вікового цензу адресата, звернення до надбань літератури для дітей та юнацтва XIX і першої половини XX ст., а також новітньої епохи, що дало можливість спостерегти як якісні, так і кількісні зміни літературного життя. Казка й пригодницька проза демонструють спектр і традиційних (пригодницько-історична проза), і новаторських (фентезі) утворень. При їх аналізі на передній план винесено аналіз певного жанру чи його жанрового різновиду, особливостей його функціонування в літературі для дітей та юнацтва. Важливе значення мають стильові особливості, що пов'язані з авторською індивідуальною манерою, літературною школою, яку репрезентує той чи той митець, загальномистецькими тенденціями доби.

Другий розділ „Динаміка української прозової літературної казки другої половини XX століття” спрямовано на висвітлення комплексу питань, пов'язаних з історією розвитку жанру літературної казки в Україні. Основну увагу зосереджено на характеристиці функціонально-тематичних груп прозових літературних казок, синтетичних різновидів, виявленні зв'язків з фольклорною й літературною традицією, впливові історико-соціального контексту епохи.

У **підрозділі 2.1. „Літературна казка: проблеми теорії”** осмислено специфіку літературної казки як жанру, принципи її класифікації. Зосереджено увагу на версіях дефініювання терміна „казка” Л. Брауде, Г. Сабат, Ю. Ярмиша; висвітлено внесок Л. Дерези, Н. Копистянської, Т. Леонової, М. Липовецького, І. Лупанової, Л. Овчиннікової, Н. Тихолоз, О. Цалапової та інших дослідників у розбудову теорії жанру; схарактеризовано принципи класифікації літературних казок. Акцентовано на тісному зв'язку літературної казки з прадавніми коренями – міфом і фольклорною казкою (Л. Білецький, М. Липовецький, Є. Мелетинський, В. Пропп, Н. Фрай та ін.). Успадкувавши від фольклорної традиції принципи структурної організації, чарівність, фантастичну умовність, опозиційність сил добра і зла, пріоритетність позитивного героя тощо, літературна казка все ж позначена авторською індивідуальністю, взаємозалежністю його стильовою манерою, літературним напрямом, течією, періодом її створення. Ускладнення композиційної структури фольклорної проаснови, модифікація функцій героїв твору, заглиблення в їхній внутрішній світ – чинники, що свідчать про процес модернізації фольклорного первня.

Логіка виокремлення функціонально-тематичних різновидів казки зумовлена функціями літератури для дітей та юнацтва; актуалізація пізнавального, морально-етичного, пригодницько-розважального складників увиразнюють художню специфіку твору, його естетичну суть. У кожній літературній казці незалежно від її приналежності до певного жанрового різновиду закарбований філософський зміст. Письменники, осмислюючи онтологічні, екзистенційні проблеми, удаються до казкових форм; ця тенденція посилилась наприкінці XX ст., що заслуговує на особливу дослідницьку увагу.

У підрозділі актуалізовано думку науковців про пластичність жанру, здатність до інтеграції (Ю. Ковалів, Н. Копистянська, Д. Лихачов, Н. Тихолоз,

А. Фаулер та ін.). Умотивовано дослідження динаміки синтетичних жанрових утворень, специфіки жанрового синтезу в повістях-казках (І. Жиленко, А. Костецький, Вс. Нестайко, Я. Стельмах,), казках-притчах (Е. Андіївська), казках-новелах (Гр. Тютюнник), казках-байках (В. Сухомлинський), казках-легендах (О. Зима, З. Мензатюк). На окрему увагу заслуговують й особливості функціонування казки в межах іншого жанру (жанр-вставка), що цілком виправдане тенденціями літературного розвитку.

У **підрозділі 2.2. „Еволюція функціонально-тематичних різновидів авторської казки”** окреслено генезу вітчизняної літературної казки. Наголошено, що особливого розвитку жанр набув наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., що пов'язано з культурними зрушеннями в суспільстві, поширенням філософських, культурологічних, мистецьких тенденцій доби. Скарбницею української літературної казки стала творчість І. Франка, у якій представлені твори для різних вікових категорій широкого діапазону жанрових модифікацій. Українська радянська літературна казка передбачала відкрите або приховане в підтексті виховне замовлення суспільства, виконувала пропедевтично-дидактичну функцію („Сандалики, повна скорість” О. Іваненко, „Чарівна хустина” Н. Забіли тощо).

Помітне місце серед літературних казок другої половини ХХ ст. посідають пізнавальні твори, що часто побудовані на анімалістичному матеріалі. Наголошено на наслідуванні фольклорної казки про тварин (алегоризм, традиційні для слов'янського тваринного епосу персонажі, їхня вдача – кмітливість, тямущість, розсудливість тощо, дидактичний потенціал), казок В. Біанкі, що містять цікавий пізнавальний матеріал. У „Лісових казках” О. Іваненко використано наукові, природознавчі відомості, казковий ефект досягається завдяки персоніфікації природи. Авторка вдається до пейзажних замальовок, описів тварин, ліричних відступів. На прикладі персонажів флори й фауни письменниця намагалася пояснити маленьким читачам незрозумілі речі, прищепити певні моральні якості. У підрозділі проаналізовано збірку „Мандри жолудя” Д. Чередниченка, цикл О. Буцень „Солодкий дощ”, казки Ю. Ярмиша, О. Зими, де основну увагу зосереджено на спостереженні над змінами пір року в лісі, поведінкою тварин навесні, улітку, восени. Твори часто розгортаються за аналогією до сюжетного розвитку оповідання, тяжіють до нарисовості, при цьому залучаються казкові атрибутивні ознаки. Поетика пізнавальних анімалістичних казок відповідає віковим особливостям реципієнтів (дітей дошкільного й молодшого шкільного віку), яких приваблює динамічний однолінійний сюжет, діалогічність творів, інформативність, конкретно-чуттєва образність, доступна лексика. Особливе місце в цій групі казок посідають пізнавально-розвивальні твори (І. Січовик). У них казковий сюжет підпорядкований розвитку насамперед розумових якостей дитини (математичних, філологічних тощо), вияву її творчих здібностей.

„Стиль доби” (Д. Лихачов) значною мірою провокував домінування морального конфлікту в казках 50 – 80-х років ХХ ст., до якого часто домішувався соціальний. У них звучала тема праці („Стара історія”, „Робочі

черевики” Ю. Ярмиша, „Скажи мені, якого кольору хліб” В. Довжика), дружби народів („Про африканського хлопчика Ленні, про сто дідів морозів та про примерзлу бороду” Ю. Ярмиша), війни („Залізний їжак” В. Довжика), любові до Батьківщини („Летюче дерево” Ю. Ярмиша), порушувалися морально-етичні проблеми („Чому усміхався трамвай” В. Довжика, „Дивні черевички” Д. Чередниченка) тощо. Такі твори на яскравих прикладах демонстрували норми взаємин між людьми, боротьбу з несправедливістю, шляхом показу випробувань героїв творів виховували моральні якості, затверджували систему суспільних цінностей.

При аналізі морально-дидактичних казок звернено увагу на використання в них міфологічних, фольклорних мотивів. В основу казки „Для чого людині серце” А. Дімарова покладений міф про вигнання людей із раю. У творі культивуються моральні якості (добро, любов, співчутливість), простежується впевненість, що основною цінністю у світі є чисті й добрі душі. Сильова манера письменника тяжіє до народно-оповідної й підпорядкована досягненню й виявленню моральних засад народного характеру. Ця тенденція простежена на прикладі морального вибору одного з дерев'яних чоловічків. Письменник вибудував образ в аспекті соціальної й моральної психології, віддаючи перевагу тому, щоб побачити його наприкінці твору гармонійною натурою. Організувальну роль у структурі „Палички-рятівниці” Ю. Ярмиша відіграє мотив реалізації бажання героя. Чарівна річ набуватиме своєї властивості, якщо головний персонаж виконає три завдання, що є моральним імперативом твору: упродовж тижня допомагати батькам, десять днів не чіпати й не кривдити малюків, добре вчитися й принести в табелі лише хороші оцінки. Отримавши заповітну річ, перевихований Миколка прохає паличку-рятівницю, щоб усі ледарі виявили бажання стати до роботи. Казки цієї групи активно використовуються в практиці шкільних і дошкільних навчальних закладів задля формування в дітей певних моральних якостей. У роботі звертається увага на творчу й педагогічну діяльність В. Сухомлинського, який наголошував на важливості розмови з дітьми про моральні проблеми й водночас майстерності письменника зробити це ненав'язливо з тим, щоб читач сам мав можливість дійти висновків.

Тісний зв'язок авторської казки з фольклорною простежується на групі творів з яскраво вираженим пригодницько-розважальним компонентом („Як у Чубасика сміх украли” Л. Письменної, „Нічний переполох” Ю. Ярмиша, „Ласий ведмідь” М. Ткача та ін.). У них спостерігається найбільша кількість власне казкових елементів: опозиційний поділ на свій – чужий, домінування дива, мотиви подолання перешкод, варіювання сталих сюжетно-композиційних схем тощо. При цьому автори вдаються до зміни функцій персонажів, гри з хронотопом, мовно-стилістичного орнаментування. За свого розмаїття такі казки мають спільну властивість: фантастична подія спонукає до низки пригод, поданих у казковому плані. У підрозділі проаналізовано казку Л. Письменної „Як у Чубасика сміх украли”, в основу перипетійно-пригодницького сюжету якої покладений фольклорний мотив викрадення. Наголошено на наслідуванні

традицій чарівної фольклорної казки, що позначилося на трикатегорійній системі образів зі збереженням їхніх функцій (добротворці, злотворці, знедолені), використанні символіки образів та мотивів, організації простору. Динамічний сюжет пригодницько-розважальних казок, несподіванки, неординарні ситуації дають можливість авторам приховати дидактизм.

Пізнавальний, морально-дидактичний, розважальний модули авторської прозової казки існують у творах різних функціонально-тематичних груп в органічній єдності. Казкові мотиви забезпечують своєрідність художнього світу літературної казки, що визначається особливостями фантастики й авторською позицією. Виразності набули тексти письменників, що поступово відходили від стереотипів доби, натомість демонстрували розвиток традиції літературної казкової системи, закладеної в дорадянський період, у сучасній соціокультурній ситуації вони не втрачають своєї актуальності.

Підрозділ 2.3. „Тенденції розвитку авторської казки на межі ХХ – ХХІ століть” містить аналіз художнього світу авторської прозової казки пострадянського періоду. Звільнившись від „соцреалістичних” догматів, письменники щодалі активніше стали експериментувати з формою, мовлячи про предковичні цінності, малювали філософські, естетичні світоглядні моделі.

У підрозділі розглянуто збірку казок Вал. Шевчука „Панна квітів”. Наголошено на збереженні жанрової сутності казки на сюжетному й мотивному рівнях і водночас тяжінні до характерології, типажності, психологізованості сюжетного руху. Фабульний і філософський зміст творів дають підстави говорити про них як про казки з подвійною адресацією. Сновиди („Золотий стіл”) – свого роду „зашифроване послання” прозаїка читачеві, що „працює” поряд з іншими текстовими одиницями на авторську ідею. За їх допомогою розкривається притчевий підтекст твору. Вал. Шевчук удається до оповідних елементів постмодернізму, „пересипаючи” атрибутику художніх систем традиційної казки та сучасного наративу. Як новеліст, він значну увагу приділяє розмаїтим деталям почуттєво-зорового й психологічного виміру. Письменник використовує кольори-епітети („Місто без квітів”, „Чотири сестри”), що мають певний символічний зміст, підпорядкований осягненню філософської ідеї. У казці „Місто без квітів” маленьких читачів зацікавлює динамічність сюжету, напружена зовнішня дія, її психологічна мотивація; на сприйняття ж дорослого читача розраховані суспільно-політичні й філософські узагальнення, приховані алегоріями, умовними й фантастичними образами, символами. Схильний до барокових уподобань, Вал. Шевчук діалогізує з українською новелістикою й повістярством останньої чверті ХХ ст., поглиблює сюжетну й літературно-філософську модерність оповіді, у якій панує автор. Умовна форма письма репрезентує авторську модель світобачення.

У підрозділі акцентовано на відродженні й появі нових тенденцій казкотворення, неможливих у радянську епоху. Звернено увагу на ірраціональні аспекти національного світобачення, що свого часу переслідувалися атеїзмом, проте висвітлювалися в емігрантському письменстві. Автори (Р. Завадович, Н. Наркевич, Л. Полтава, Л. Храплива-Щур) у доступній формі знайомлять дітей

зі звичаями й обрядами, пов'язаними з певним релігійним святом, розповідають про життя святих тощо. Релігійна тематика властива творам З. Мензатюк („Писанка”, „Макове князювання”, Ігоря Калинця („Вертеп Маленького Хлопчика”), Ірини Калинець („У Різдвяну ніч”) та ін.

Поширена в літературі для дітей та юнацтва новорічно-різдвяна тематика („Дівчина із сірниками” Г. К. Андерсена, „Синій птах” М. Метерлінка, „Лускунчик і мишачий король” Е. Т. А. Гофмана, „Суд Святого Миколая”, „Святовечірня казка” І. Франка, „Сльоза” Марка Черемшини, „Два брати” Є. Шварца та ін.) розроблена І. Калинцем у „Вертепі Маленького Хлопчика” із поєднанням святкової різдвяної урочистості й сумної реальної дійсності. Письменник концентрує увагу на внутрішньому світі головного героя, його емоціях, мріях. Почуття любові до рідних передані за допомогою ретроспективних згадок хлопчика, що сприяють документалізації художнього тексту. Реальний й ірреальний світи органічно переплетені за допомогою вдалого використання інтертекстуальних елементів. Життєві пріоритети письменника свідомо витримані в тексті та сформульовані згідно з філософією екзистенціалізму. Твір у такий спосіб набуває метафорично-символічного змісту. Казка „Вертеп Маленького Хлопчика” – різновид літературної казки, що ґрунтується на синтезі казковості, християнського інтертексту в образному й часопросторовому аспекті з елементами соціально-філософського діалогу з читачем. Твір концентрує важливі з погляду світогляду автора ідеї й проблеми, у ньому сфокусовані лейтмотиви творчості письменника. Усе це модифікує жанрову структуру авторської казки, зумовлює її інтелектуалізацію.

У підрозділі зазначено, що важливу роль у жанротворенні художніх структур відіграє хронотоп. У площині казки в хронотопних координатах утілена її умовна фантастичність, надприродність. Показано, що в авторській казці модифіковано фольклорний опис міста; його атрибутивні елементи узгоджуються з ознаками доби („В Країні Сонячних Зайчиків” Вс. Нестайка, „Чому усміхався трамвай” В. Довжика, „Слонятко, що любило танцювати” Ю. Ярмиша й ін.). Наголошено на багатоаспектності відтворення топосу Києва у збірці „Київські казки” З. Мензатюк. Відзначено топографічну точність у зображенні столиці, її національний колорит. Письменниця уникає протиставлення міста й села, як це спостерігалось у творах ХІХ ст. („Дев'ять братів і десята сестриця Галя” Марка Вовчка), натомість пропонує семантику смислової близькості. Ситуацію надреальності створює атмосфера дива, своєрідність часопросторових координат, літературно-казкові образи (персоніфіковані тварини, міфологічні персонажі, чарівні діти), що мають виразне змістове наповнення.

Зроблено висновок, що звернення до жанру казки у творчості Вал. Шевчука, І. Калинця, Зірки Мензатюк зумовлене тяжінням їх творчої манери до осмислення аксіологічних цінностей людського буття, узгодження ідейних, філософських й естетичних переконань із формою казкової умовності, що успішно „працюють” на авторську ідею. Письменникам удалося створити

неповторний художній світ, що органічно вписався в націокультурний простір і став об'єктом зацікавлення реципієнтів різного вікового цензу.

У підрозділі 2.4. „Повість-казка в українській літературі для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття” актуалізовано думку науковців (Н. Копистянська, М. Липовецький, Г. Нейолова та ін.) щодо синтетичної природи авторської казки. Найбільшого поширення в другій половині ХХ ст. набула повість-казка, що пов'язано із загальнолітературною тенденцією, домінуванням реалістичного напрямку, наслідком чого стало тяжіння до великих епічних форм. У другій половині ХХ ст. з'являються повісті-казки В. Близнеця, С. Дзюби, І. Жиленко, А. Костецького, Г. Малик, Вс. Нестайка, В. Рутківського, Я. Стельмаха та ін.

Повість-казка ввібрала в себе канонічні ознаки обох жанрів. Як повісті їй притаманне укрупнення форми, поглиблене змалювання головних персонажів і збільшення (порівняно з малими епічними жанрами) кількості другорядних, численні описи, авторські відступи, уведення фрагментів іншого жанру, психологізація й ліризація оповіді тощо. Водночас структурно-морфологічний рівень твору (казкова умовність, чарівний хронотоп, опозиція добра і зла, опертя на фольклорну основу, на міфологічні наративні структури, міфологічних героїв) актуалізує казкову семантику.

У підрозділі проаналізовано трилогію Вс. Нестайка „Країна Сонячних Зайчиків”, частини якої створювалися впродовж 50 – 90-х років ХХ ст. і демонструють тенденції розвитку повісті-казки й творчу еволюцію письменника. У першій частині використано реінтерпретований образ „чарівної дитини”, мотиви казкових випробувань, подорожі в „інший” світ. Наслідування традиції фольклорної чарівної казки простежується у введенні опозиційних персонажів, конфлікті між силами добра і зла, подоланні перешкод, наявності чарівних предметів. Письменник удається до обігрування поширеного в жанрі казки („Снігова королева” Г. К. Андерсена, „Казка про мертву царівну та сімох богатирів” О. Пушкіна, „Аліса в задзеркаллі” Л. Керолла) мотиву дзеркала, що своїми витокami сягає міфології й фольклору. Міфологічне походження властиве Діду Маноцівнику й Пану Мороку. Ідеальним світом у творі постає Країна Сонячних Зайчиків. Вона дарує хлопчикові-сироті надію на примирення його внутрішнього й зовнішнього стану. Внутрішній світ головного героя передано в дусі традиції В. Винниченка („Кумедія з Костем”). Асоціативний ряд – маленький хлопчик Веснянка – звичайнісінька маленька кульбабка – забезпечує позитивне духовне навантаження твору, підкреслює важливість у цьому світі простих буденних речей. Симбіоз фольклорної традиції із „соцреалізмом” спостерігається в протиставленні країн Ластовинії й Хуліганії (СРСР і США), зібранні Великої Сонячної Ради в Країні Сонячних Зайчиків, колонії „Притулок маленьких друзів”, що була перетворена на будинок праці й відпочинку тощо. Можливості оновлення повістевої структури розширено за допомогою вставних нарисів (про кульбабку, лікаря-оторалінголога, омелу), які доповнюють основний зміст.

У підрозділі показано, що з'ява другої частини трилогії „Чарівне дзеркальце, або Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків” засвідчила тяжіння до циклізації повісті-казки (цикл повістей-казок Вс. Нестайка про лісову школу, „Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії”, „Подорож Алі до країни сяк-таків”, „Третя подорож Алі” Г. Малик, „Кракатунчик – кленовий бог”, „Нові пригоди Кракатунчика” С. Дзюби тощо). У „Чарівному дзеркальці...” казка обрамлена в пригодницьку повість на шкільну тему. Морально-дидактичну спрямованість твору увиразнюють прийом реінкарнації (перетворення-перевиховання персонажів), численні авторські роздуми. Вс. Нестайко в душі літератури „соцреалізму” вдається до ідеологізації дійсності, пафосно зображує освітню систему, підкреслює важливість ролі педагога у формуванні особистості дитини. Подібні тенденції притаманні повісті-казці Л. Письменної „Там, де живе Синя Ластівка” (цілюща вода лікує лінощі, Олеся потрапляє в таємничу печеру через свою неслухняність), фантастичній повісті А. Костецького „Мінімакс – кишеньковий дракон, або День без батьків” та ін. Надзвичайно багато уваги в них приділено викриттю й перевихованню морально та соціально несвідомих типів (подружжя Гладунів, Ізоolda Сократівна та її син Бобчик), що значною мірою сприяло визнанню цих творів в офіційних колах колишнього СРСР.

Третя частина трилогії позбавлена ідеологічного ангажементу. Автор намагається досягнути складну філософську проблему, наслідком чого стає зменшення дидактичності й посилення дорослого змісту. Письменник апелює до художнього простору лісу, що набуває метафоричного значення; експлуатує міфологічних персонажів, надаючи їм національного колориту (гном Спиридон Спиридонович Красношарпа). Трилогія „Країна Сонячних Зайчиків” демонструє еволюцію творчості Вс. Нестайка, який, долаючи стереотипи „соцреалізму”, торував власний шлях, що призвело до відповідних змін у процесі художнього осмислення дійсності.

У підрозділі наголошено, що важливими чинниками в еволюції повісті-казки є світоглядні письменницькі переконання, світовідчуття, які є активними чинниками стилю. Розглянуто повість-казку „Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як іноді корисно помилятися номером” І. Жиленко. У творі органічного синтезу набули дві емоційно-змістові стильові лінії: реалістична й казкова як протиставлення сіро-буденному. Детективно-казковий сюжет твору подано через сприйняття дівчинки Орисі й мудрого автора-оповідача, тому поряд з дитячими уявленнями порушені вічні питання доброти, милосердя, гармонії. Повість-казка набуває лірико-філософської тональності, що особливо стосується історичного пласту, конкретизованого на темі війни спогадами про поруйноване війною дитинство. Рецептивні та інтерпретаційні можливості повісті-казки розширюються філософсько-психологічною історією про Самотнього Чоловіка, що висвітлює відчужений стан світу, позбутися якого можна лише в казці. Увиразненню письменницьких настроїв та емоцій підпорядковані поетичні замальовки, їхній інтонаційний малюнок. Повість-казка І. Жиленко демонструє творчу манеру письменниці, духовна енергетика якої відсторонена від транспарантів радянських проспектів і вулиць,

моралізаторських повчань, а заглиблена в душу людини, повноту людського буття, його світла й добра. Зовнішній і внутрішній дискурси твору, апеляція до умовності, поглиблений психологізм, лірична тональність увиразнюють авторську свідомість, свідчать про оригінальність підходів щодо осмислення онтологічних проблем.

Від кліше радянського часу вдалося почасти абстрагуватися В. Близнецю. Його „Земля світлячків” – яскравий зразок синтезу казки й ліричної повісті. Твір не характеризується особливими перипетійними ускладненнями; основна увага в ньому зосереджена на поетизації зображуваного, психоемоційному стані героїв, заглибленні у світ природи, що є прикметною особливістю творчої манери митця. Казкові персонажі виписані об’ємно, з акцентом на чуттєвій сфері. Вибудовуючи власну концепцію світобачення, В. Близнець значну увагу приділяє змалюванню занять лісових мешканців, які прагнуть краси й чистоти. Автор підкреслює в такий спосіб духовні цінності жителів країни світлячків.

У підрозділі зроблено висновок, що повість-казка другої половини ХХ ст. посідає провідне місце в літературно-казковій системі, забезпечуючи свободу й варіативність синтезу двох жанрів. Жанрово-стильові тенденції її розвитку зумовлені діалогічністю жанрів (синтез казки з пригодницько-шкільною, детективною, ліричною повістю); розширенням сюжетних і композиційних можливостей (ретроспекція, реінкарнація, монтажна композиція, уведення фрагментів іншого жанру, що доповнюють основний зміст); посиленням пригодницького струменя, психологізацією, ліризацією творів тощо. Важливе місце має освоєння архетипів міфологічної свідомості, порушення у творах онтологічних питань, тяжіння до морально-філософської, екзистенційної проблематики, що загалом характеризує естетичну еволюцію в другій половині ХХ ст. Повість-казка орієнтується на добу написання з її особливостями, декларує певні моральні й соціальні цінності. Варто наголосити на з’яві „недитячого змісту”, поступовому відході від теорії та практики „соціалістичного реалізму”, що демонструє співзвучність жанру духовним запитам епохи.

У підрозділі 2.5. **„Варіації жанрової взаємодії казки з байкою, легендою, новелою, притчею”** акцентовано на генетичній спорідненості казки й байки, їхній взаємоасиміляції, традиції І. Франка (зб. „Коли ще звірі говорили”). Зазначено, що в системі української літературної казки другої половини ХХ ст. чільне місце посідають твори з яскраво вираженим морально-дидактичним складником, частині з яких притаманний жанровий синтетизм. Казково-байковий тандем набув поширення у сфері літератури для найменших і представлений творами Ю. Ярмиша („Жабенятко”), В. Сухомлинського („Пурпурова квітка”, „Пихатий півень”, „Пихата жаба”), Д. Чередниченка („Помаранчевий котик”, „Пузир та Їжак”, „Яблуко не таке як усі”, „Іжко і Пацько”) та ін. „Фіксована оповідна подія” (Д. Лихачов) у творах такого типу – фантастична, трактована стрижневою нормою художнього освоєння світу. Своєю неординарністю, незвичністю зображуваного твори демонструють ірреальність змісту. Мовностильова палітра рясніє побутовими штампами, удало

зімітованою розмовною інтонацією; їхня фабульна основа ґрунтується на діалозі (ці чинники наближають твори до фольклорних казок про тварин). Казки-байки поєднують настановочно-повчальний і розважальний складники.

На прикладі творів „Арніка”, „Прощання з вербою” З. Мензатюк, „Чому горобці у вирій не літають” О. Зими, „Лебедина казка”, „Блискавка та грім” Ю. Ярмиша та ін. у підрозділі розглянуто взаємозв'язки казки й легенди. Наголошено на однотипності побудови творів: чарівна фантастична історія переростає в настанову оповідача на ймовірність зображених подій, що сформульована типовою для легенди фінальною формулою. З. Мензатюк робить акцент на особливостях цвітіння арніки, даючи в такий спосіб настанову на реалістичність зображуваного; О. Зима акцентує на походженні червоного пір'я у снігурів тощо.

Синтез казкового змісту твору, атрибутом якого є фантастика, своєрідний персональний ареал, тяжіння до етичного дидактизму, з новелістичною формою, структура якої передбачає однолінійність сюжету, єдиноспрямованість, насиченість оповіді подробицями-деталлями в підрозділі проілюстровано „Степовою казкою” Гр. Тютюнника. Твір складається з чотирьох новел. Перша – новела-замальовка, наступні три – фабульні новели, у структурі яких домінує дія; при цьому надзвичайна в традиційному розумінні подія у творі відсутня, автор більше заглиблюється в пізнавальний (у казковій формі розповідає про життя мешканців степу) й емоційний аспекти. Усі частини твору мають велику кількість побутових (ідеться про особливості „побуту” степових мешканців) елементів, влучно схоплених спостережень. Сильова манера письменника з потужними ліризмом, емоційною наповненістю, надзвичайною художньо-смісловою сконденсованістю допомагає концентрувати увагу на гармонійній єдності природи й людини.

Тяжіння художньої творчості до філософічності, узагальнень, до осягнення буття людини стимулює з'яву казок-притч („Тінь”, „Равлик і троянди”, „Соловей”, „Нове вбрання Короля” Г. К. Андерсена, „Метелик” Лесі Українки та ін.). У підрозділі казки-притчі проаналізовані на прикладі творів Е. Андіївської, що мають філософське підґрунтя й вирізняються потужним моральним потенціалом. Їхній підтекст дає підстави говорити про них як про цикл з подвійною адресацією. Герої творів – звірі, птахи, упирі, мушлі, консервна бляшанка, пальці – покликані на пошук певних загальнолюдських моральних ціннісних орієнтирів. У казці „Говорюща риба” філософського осмислення набувають мотиви самотності людини у світі, обдарованої, талановитої особистості, порозуміння між людьми. Своєрідне потрактування вони віднайшли в І. Франка („Малий Мирон”), Л. Костенко („Кольорові миші”). Акцентовано на використанні письменницею прийомів, притаманних притчевій прозі: діаметральна протиставленість персонажів (риба, яка вміла говорити, і рибалка, який умів слухати; уважний рибалка і його байдужа дружина), їх здатність перетворюватися на узагальнювальні образи-символи. Етичний і духовний потенціал виявляє себе через показ образів-антагоністів (добрий – злий, чуйний – байдужий, сірий – талановитий, егоїст – альтруїст тощо), що мають

орієнтувати реципієнта на духовні цінності. Філософські казки-притчі Е. Андієвської є органічним складником її художньої системи. Оригінальна жанрова форма, своєрідність художнього викладу, досконала образна система, метафоричність оприявнили ознаки індивідуального стилю, світоглядні орієнтири письменниці, „сюрреальність” її світобачення. Декларуючи онтологічні цінності, авторка уникнула відкритого дидактизму, наголосила на моральних орієнтирах, що обстоюють добро, красу, любов.

У підрозділі 2.6. „*Функції вставної казки в епічних наративах*” аналіз вставних казок підпорядковано осмисленню їх функціонального наповнення. У творах для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. (Я. Гоян, Б. Комар, Вс. Нестайко, Г. Пагутяк, Б. Харчук та ін.) констатовано розмаїття вставних текстів (казок, легенд). У повісті Я. Гояна „Тасмниця Лесикової скрипки” вставні тексти мають потужний пізнавальний, естетичний потенціал; вони розкривають дітям маловідомі сторінки історії з князівських часів до сьогодення, знайомлять з національними традиціями, святами.

Основну увагу Б. Харчука в повісті „Горохове чудо” сконцентровано на колі філософських, національно-політичних, естетичних проблем, що дають підстави маркувати твір як текст з подвійною адресацією (для дитини й дорослого). Реалізувати творчий задум письменникові вдається за допомогою включення до основного тексту твору дев’яти казок (про Шугая, про добро, про красу, про журавлів та ін.). Вони побудовані здебільшого за стійкими законами жанру, характеризуються сюжетною завершеністю, залученням нової групи дійових осіб. Вплив фольклорної традиції простежується у використанні ініціальних формул, мотиву випробувань героя, чарівних предметів тощо. Вставні казки увиразнюють глибокий соціальний і філософський зміст повісті, закодованій в алегоріях, фантастичних образах, символах, що мають притчевий характер. Казка про добро завершується повчальною мораллю-висновком: невтомна праця на землі породжує добро. Казка про красу – натяк на тоталітарне радянське суспільство, що нищить усе непересічне. Б. Харчук у вставних казках використовує українські образи-символи (вишня, криниця тощо), що є свідченням його національної свідомості. Переосмислення фольклорних казкових мотивів, образність, емоційно-оцінне навантаження образів, символізація предметних реалій використані автором для показу важливих онтологічних, соціальних проблем.

Оригінальною версією синтезу є повість-легенда „Планетник” Б. Харчука. У творі порушено проблеми добра і зла, батьків і дітей, сенсу людського існування, морального вибору людини, відповідальності за справу, розкриттю яких підпорядковані казково-фантастичні образи й елементи. У підрозділі розглянуто інтертекстуальні елементи „Планетника” (з’ява дідуся Капуша як стилізація фольклорної казки „Ох”, сцени викликання дощу Планетником, його спілкування з квітами, гіперболізація окремих рис характеру головного героя, наділення його незвичайними фантастичними можливостями надають творові казкової тональності); продемонстровано зв’язок з прадавніми релігійними джерелами (діалоги Планетника й діда Капуша як своєрідний символічний код,

індивідуальні характеристики Планетника як увиразнення божественних рис, сакральних ознак святого).

Акцентування духовних основ людського буття зумовлює насичення тексту повісті морально-етичними й філософськими роздумами. Оповідній манері Б. Харчука відповідає його образно-символічна система. Лаконізм і неускладненість фраз суголосні вдало продуманим письменником діалогам. Оригінальний художній світ створюється за допомогою обраної автором наратологічної побудови, уведенню в їхню архітектоніку казково-фантастичних образів й елементів, символів, що формують підтекст, сприяють посиленню читацької уваги, увиразненню ідеї творів, декодуванню авторської позиції. Внутрішньопсихологічна й історико-філософська глибина, масштабність символічних узагальнень наближає твори Б. Харчука до епічних текстів великої форми, виявляє тяжіння до неоромантичної й символістської традиції, коріння якої сягає релігійної біблійної символіки, фольклорної поезики і є прикметною рисою авторської стильової манери.

Третій розділ „Жанрово-стильовий вимір пригодницької прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття” підпорядкований аналізу жанрових різновидів пригодницької прози в літературі для дітей та юнацтва, висвітленню їхніх типологічних ознак, осмисленню авторських інновацій.

Основну увагу в *підрозділі 3.1. „Жанрова специфіка пригодницької літератури”* зосереджено на визначенні домінантних особливостей пригодницької прози, що продиктовано потребою осмислення своєрідності її жанрових різновидів. На підставі аналізу досліджень М. Вольського, А. Вуліса, Н. Кердівар, Л. Кицак, О. Ковтун, О. Леоненко, М. Скалицькі, О. Стужук, Ц. Тодорова та ін. узагальнено її характерні ознаки: динамічний сюжет, гра як змістова властивість пригоди й разом з тим компонент форми, яскраві самодостатні характери, мотиви випробувань і подолання перешкод, їхня реалістична вмотивованість тощо. Простежено вплив світової традиції на формування пригодницької прози в Україні (Д. Дефо, О. Дюма), вектори її розвитку в першій половині ХХ ст. (Ю. Смолич, М. Трублаїні).

З огляду на міркування Ю. Тинянова щодо важливості системного розгляду літератури для розуміння її еволюції, ідею Н. Копистянської про жанрову систему, у підрозділі на підставі тематичної диференціації, тяжіння до певної наукової сфери виділено пригодницько-історичну, детективну, фантастичну, пригодницько-шкільну групи творів; особливої актуальності в сучасному соціокультурному просторі набувають і гендерні питання, що в художній літературі для дітей реалізуються пригодницькими засобами.

Жанрово-тематичні канони пригодницької літератури формуються внаслідок взаємовпливу літературного розвитку й певних соціальних механізмів, захоплюючи авторську настанову й урахування інтересів імпліцитного читача. Вони, з одного боку, характеризують її структурно-сміслову впорядкованість, з-іншого – свідчать про лабільність того чи того жанру, його відкритість до діалогу з іншими жанровими структурами, утворення нових типів прозописма й ревізування старих, можливість творчого авторського експерименту в контексті

соціокультурної ситуації, семантики напряду, національної школи, естетичних запитів.

У підрозділі 3.2. „Історична тема в літературі для дітей та юнацтва. Особливості хронотопу пригодницько-історичної повісті” дослідницьку увагу зосереджено на вибогах історичної теми в літературі для дітей та юнацтва (творчість Марка Вовчка, Б. Грінченка, Дніпрової Чайки, А. Кашенка та ін.); розглянуто історико-біографічні твори (О. Іваненко, А. Багряна, Л. Денисенко, О. Дерманський, О. Ільченко, М. Павленко, О. Гаврош); акцентовано на розробці історичної тематики в літературі для дітей та юнацтва еміграційними письменниками (Ольга Мак, Р. Завадович, Л. Полтава та ін.).

Специфіку хронотопної структури пригодницько-історичних повістей проілюстровано аналізом творів Б. Комара, В. Рутківського, З. Мензатюк. Б. Комар у „Векші” вдається до використання мотиву дороги. Художній час диференційовано на історичний (власне епоха, описувана автором) і сюжетний, топографічний, пов'язаний з подіями літературного твору. Історичний час фіксовано на підставі певних історичних фактів минувшини, історичних постатей. Епоха постає зі сторінок повісті через опис інтер'єру, особливостей побуту, убрання персонажів, звичаїв та обрядів, повір'їв, яких дотримуються герої твору. Звернення Б. Комара до міфології, фольклорних джерел, народної демонології увиразнює притаманні романтичній традиції фантастичні явища, що загалом сприяють вираженню типу національного мислення, народного характеру. Конструктивне значення як для розкриття характеру головного героя, так і задля загострення уваги юного читача, посилення ідейно-сміслового навантаження повісті мають пейзаж, ретроспективні вставки-спогади про дитинство Векші, перший полон Синка, казка пастуха, сон Векші. Хронотоп сприяє розкодуванню основного змісту повісті, осмисленню давноминулих подій. Пригодницький складник історичної повісті посилює її пізнавальні властивості, емоційність.

У „Сторожовій заставі” В. Рутківського вибудовано дві сюжетні лінії, дія в яких відбувається на одній і тій же території в різні часові періоди. Перша сюжетна лінія організована в сучасних координатах; тут дійсність розпізнається за допомогою атрибутів новочасної доби. Письменник наголошує на певній містичності топосу, аби перевести увагу читача з реального часопростору на ірреальний, фантастичний. Друга сюжетна лінія пов'язана зі зміною часових координат, наслідком чого стала трансформація простору, з'ява історичних персонажів, в оточенні яких опинився Віктор Бубненко. В. Рутківський, використавши прийом „часового зсуву”, руйнує принцип традиційного лінійного руху, підкреслюючи цим значущість простору, який, ставши місцем історичних подій, набуває позачасового значення. Автор долає часову відстань, стирає межу між минулим і сучасним, артикулює ментальні константи українців. Моделюючи постаті історичних осіб, письменник акцентує на рисах, що дають можливість побачити їх не лише як легендарних постатей, а й звичайних людей. У такий спосіб В. Рутківський максимально наближає героїв до юного реципієнта: вони перебувають не осібно від Вітька (і читачів), а поруч з ними, знаходять себе в

часі та просторі. Цій меті підпорядкована й мовностилістична палітра повісті, у якій домінує розмовне мовлення, експресивна лексика й фразеологія. Хронотоп „Сторожової застави” набуває виразних міфологічних ознак. Уведення до тексту твору міфологічного персонажа (Велеса) загострює перед юним читачем проблему минулих часів, співвідносить морально-естетичний досвід минулого із сучасним життям.

У повісті З. Мензатюк „Таємниця козацької шаблі”, крім гри з часовими категоріями, максимально використано простір твору, що набуває форм структурованого (села, селища, річки, міста) географічного топосу й водночас – культурно-історичного простору сучасної України: фортеці, замки, історичні заповідники. Авторка неодноразово наголошує на цінності історичних пам’яток, їх важливості для сучасного українця; утім робить це ненав’язливо, так, що читач уважно стежить за перебігом пригодницьких колізій твору й водночас відчуває героїчну атмосферу простору, на тлі якого ці події розгортаються. Історичні факти козацьких часів є додатковим елементом твору у вигляді видінь Наталочки, наділеної багатою уявою. Завдяки міфологізації й містифікації простору (потаємна кімната в Олеському замку, підземелля в Дубні, чорти, привиди, відьми) авторка стирає межу між реальним і умовним, робить перехід з однієї площини в іншу практично непомітним. Прийоми художньої умовності сприяють синтезу різнопланових подій і різних часових вимірів. Основна функція зображення історичних подій – їх героїзація, формування в юного читача почуття патріотизму, гордості й любові до рідної землі.

Синтез різнопланових подій дає можливість співвідносити досвід минулого з сучасним життям і його проблемами. Сильові пошуки письменників свідчать про їхнє тонке індивідуальне художнє чуття, здатність бачити проблеми в глибинній часовій ретроспективі, спрямовувати свою увагу у відповідному морально-етичному напрямі.

У **підрозділі 3.3. „Жанрові модифікації пригодницько-детективної повісті”** накреслено панораму розвитку детективу в українській літературі для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст., визначено його модифікації (шкільні, казкові, фантастичні, містичні, психологічні детективи тощо); репрезентовано сучасних авторів: Л. Воронину, Є. Кононенко, І. Роздобудько та ін.

Одним із перших до детективу в літературі для дітей та юнацтва в Україні звернувся Вс. Нестайко (повісті „Таємничий голос за спиною”, „Повторне зникнення Ципи”, „Агент СД”, „Ковалі щастя, або Новорічний детектив” та ін.). У підрозділі проаналізовано детективи Вс. Нестайка й А. Кокотюхи для підліткової аудиторії, розкрито особливості діалогу автора й читача в проблемно-тематичному контексті. З’ясовано, що в „Таємничому голосі за спиною” Вс. Нестайко дотримується канонічних ознак детективу: розслідування таємниці, що трапилася з учнями 5-го класу, слідство, побудова гіпотез тощо. Водночас із перших розділів повісті виразно простежується другий план розповіді, що лежить у площині стосунків підлітків, показі своєрідності їх світосприйняття й світовідчуття. Про гостроту дитячого трактування соціальної нерівності, несприйняття привілеїв, які травмують тонку вразливу душу Вітасика

Дорошенка, свідчить епізод з аперцепцією, викликаний позиціонуванням майбутнього однокласника щодо однолітків. У детективі з елементами „роману виховання” (М. Бахтін) зосереджено увагу на розкритті зміни й становлення характеру протагоніста впродовж життя. Формування Дорошенка як особистості показано крізь призму певних подій та етапів ініціації. Вс. Нестайко вдається до використання мотиву пошуку власної ідентичності, використовує з цією метою семантику реінкарнації; світосприйняття й світовідчування персонажів, кристалізація я-особистості спонукає реципієнта до осмислення їхньої індивідуальності. На повісті позначилася атмосфера „горбачовської перебудови”. Соціальні типи й життєві ситуації допомагають читачу скласти картину життя людей різних прошарків.

А. Кокотюха в „Полюванні на золотий кубок”, режисуючи той чи той фабульний епізод детективу, показує реципієнтові не лише перебіг подій, що трапляються з героями, а й самих героїв, заглиблюється в їхній внутрішній світ, підкреслює індивідуальність і демонструє процес становлення психологічної та соціальної суті. Місію слідчих-пошукувачів виконують підлітки; вони спостережливі, здатні до аналітичних міркувань, кмітливі. У повісті основним методом розслідування злочину-таємниці є логічні міркування. Автор розкриває перед реципієнтом грані шкільного життя з притаманною підлітковому віку атмосферою, конфліктами міжособистісного спілкування. Репрезентуючи двох головних героїв – Дениса Черненка й Максима Білана, – письменник робить акцент на особливостях характерів, використовуючи при цьому елементи психологізації. Автор концентрує увагу на відмінностях персонажів (і в психологічному, і в соціальному, і в моральному плані) з тим, щоб підкреслити їхню індивідуальність.

Обравши формат пригодницько-детективної повісті й дотримуючись основних конструктивних канонів жанру, письменникам удалося вивести діалог із читачем на якісно новий змістовий рівень. Актуалізуючи важливі для підлітків проблеми (міжособистісне спілкування, пошук власної ідентичності), автори відмовились від шляху примітивізації оповідної форми, наповнили її арсеналом тих засобів і прийомів (внутрішні монологи, жести, рухи персонажів, психологічне авторське зображення, психологічний підтекст мови персонажів, антитеза, ретардація тощо), що дають підстави говорити про неї не як про канонічну модель „масової детективної літератури” для розваг, а як про таку, що дозволяє у звичному для читачів комунікативному форматі порушувати важливі для них проблеми.

У *підрозділі 3.4. „Імплантація пригодницько-фантастичної прози в літературу для дітей та юнацтва”* проаналізовано дві категорії фантастичних творів: раціональна фантастика й фентезі, виявлено їхні жанротвірні компоненти, співвіднесення художнього й реального світів.

3.4.1. „Пригодницькі раціонально-фантастичні повісті”. У параграфі осмислено шляхи входження фантастики в українську літературу для дітей та юнацтва, вплив творчості зарубіжних (Ж. Верна, Г. Велса, О. Толстого та ін.) і вітчизняних (В. Владка, Ю. Смолича) письменників. Наголошено на особливій

ролі автора, котрий, моделюючи фантастичний світ, надає виразно артикульованого вигляду порушеним у творах проблемам, привносить у мистецький продукт власне бачення матеріалу, що проілюстровано аналізом фантастичних повістей „Друга планета”, „Три грані часу” А. Дімарова, „Канікули прибульців із Салатти” К. Ковальської.

У повісті „Друга планета” розроблено запозичений у науки принцип моделювання та формулювання гіпотез. Ілюзія ймовірності створюється завдяки детальному побутописанню, при цьому особливу увагу автор приділяє деталям, що особливо цікавлять юного читача, дивують його (махоліт, на якому діти самостійно пересуваються в повітрі, груші та яблуни самі струшують достиглі плоди в підставлені кошики тощо). Передаючи атмосферу життя на Землі в майбутньому, автор робить акцент на вічних цінностях: теплих щирих стосунках у родині, любові й прив’язаності один до одного, піклуванні про ближніх, що надає твору ліричної тональності. Пригодницький стрижень повісті пов’язаний із подорожжю на Венеру експедиції науковців, до якої було взято героя-підлітка. Важливе місце в системі зображальних засобів А. Дімарова посідає пейзаж, що передає не лише стан природи, а й атмосферу подорожі, настроїв і почуття героїв. Створюючи фантастичний світ, автор демонструє читачам певний варіант майбутнього життя людської цивілізації, застерігаючи від повернення мілітаризму. Цю проблему письменник осмислює на прикладі країни орангів, здичавілих істот, які живуть на Венері. Функціональним елементом при зображенні орангів є символіка кольорів, що підсилює проблемно-стильову домінанту твору. Елементи роману-попередження в тексті для підліткової аудиторії виконують ще й дидактичну функцію.

У параграфі звернено увагу на принципи конструювання персонажів, які значною мірою схематизовані, з гіперболізованими фізичними й розумовими якостями, що наближає їх до героїв чарівної фольклорної казки (В. Пропп). А. Дімаров використовує їх насамперед як „двигун сюжету” й виразно артикулює лише ті риси, що мають безпосереднє відношення до фабульних перипетій. Письменник, зображаючи перемогу добра над злом, увиразнює свої світоглядні переконання, які полягають в оптимістичному погляді на світ, ствердженні одвічного пориву людини до життя й свободи.

При аналізі повісті „Три грані часу” підкреслено майстерність реалізації авторської світоглядної концепції, що пов’язана з розробкою моделі глибокодуховної особистості, у фантастичному творі для підлітково-юнацької аудиторії. Ілюзію ймовірності подій створено за допомогою наукової лексики, детального опису космічного польоту. Значну увагу автором приділено впровадженню наукового експерименту: вживлення в серце первісної людини (А-ку) свідомості високорозвиненої істоти. Двопланова оповідь дає можливість утримувати увагу юного читача захоплюючими, сюжетно мотивованими пригодами й водночас на тлі показу життя первісного племені, міжособистісних стосунків вирішувати етичні проблеми. Витворюючи художню модель „людина і природа” на прикладі змалювання виявів людської доброти А-ку й ширій прив’язаності до нього собаки, письменник переконує читача в органічності

ваємопов'язаного світу. У творі для підлітково-юнацької аудиторії артикульовані автором проблеми набувають особливої актуальності й викликають адекватну реакцію читача. Змалювання психологічно переконливого персонажа (А-ку) сприяє увиразненню центральної проблеми твору, виявленої в позачасовому вимірі: якою має бути справжня людина. Органічно поєднавши теперішнє, майбутнє й минуле людської цивілізації, письменник виводить твір на рівень „буття як цілого” (В. Халізов), надаючи йому філософічного характеру.

У повісті „Канікули прибульців із Салатти” К. Ковальської раціонально-фантастичні елементи (зорельоти, міжпланетна подорож, брати-прибульці, моделювання життя на далекій планеті тощо) органічно вписані в пригодницький сюжет. Він замішаний на мовних каламбурах, що дозволяють поглянути на мовні ресурси під несподіваним кутом зору, дають підстави ідентифікувати текст твору як іронічний. Мовна гра розкодовує авторську позицію: усвідомлення недосконалості цивілізації, затиснутої в урбаністичні лещата. Письменницький ігровий стиль, що передбачає насамперед гру мовними ресурсами (на фонетичному, лексичному, фразеологічному рівнях), сприяє актуалізації авторського іронічного бачення дійсності, досягненню естетичного ефекту.

Фантастичне в художній літературі є засобом моделювання й побудови вторинної дійсності, що допомагає дитині пізнати світ в усьому його розмаїтті. Органічний синтез художніх елементів і використання оригінальних жанрових прийомів зумовлює зв'язок наукових і художніх форм пізнання. Ставши своєрідним творчим експериментом, фантастичні твори для дітей та юнацтва демонструють оригінальні авторські рішення і щодо моделювання вторинної реальності, і стосовно осмислення на її тлі важливих онтологічних проблем.

3.4.2 „Жанрове збагачення літератури для дітей та юнацтва фентезі”. Параграф спрямовано на з'ясування особливостей творів фентезі, розрахованих на рецепцію дитячою та юнацькою аудиторією. Виявлено, що вони здебільшого побудовані за пригодницьким принципом і мають у своїй основі мандрівний сюжет. Створюючи вторинний світ, письменник знайомить читача з особливостями його устрою і в такий спосіб робить зрозумілішими дії та вчинки героїв, розвиток сюжету. Поширеним варіантом подання інформації є введення персонажів-„екскурсоводів” (І. Ратке). Вони не лише транслиють відомості про віртуальний світ; їхня присутність допомагає збагнути життєві істини, засвоїти певні етичні й моральні настанови („Дивні дні Гані Грак” Любка Дереша). Створюючи художній світ, письменник виводить читача з реалій у простір мрії й фантазії, емоційного задоволення, проте не обмежується суто розважальною функцією. Фентезі має пізнавальний, приховано дидактичний характер, що проілюстровано в роботі „Загадковими світами старої обсерваторії” О. Ільченка.

У параграфі значну увагу приділено роману „Королівство” Г. Пагутяк. З огляду на міркування Є. Мелетинського, І. Силантьєва щодо типологічних відмінностей романного й казкового героя, зроблено висновок щодо подвійного статусу головних персонажів твору. Їхні сюжетні ролі часто узгоджені з фольклорними чарівними казками; водночас самотатність Люцини, принца

Серпня, Марка часто не залежить від подієвого ряду. Індивідуалізація характерів і вчинків дозволяє говорити про відбиток романної форми на їх моделюванні з яскраво відчутною авторською позицією. Своєрідним генетичним фондом образності твору, що утворився на підставі взаємодії сакрального й профанного світів, є коти, ельфи-перелітки, Мортіус та інші персонажі другого плану. Окрема категорія образів (кольорові миші, книжкові гноми) підпорядкована розкриттю авторської концепції. Запозичивши їх із фольклору та міфології, письменниця моделює вторинний фантастичний світ (Граничний світ, Королівство, Імперія), що тісно переплітається з реальним (Серединний світ).

У параграфі наголошено на перипетійному сюжеті „Королівства”, його багатолінійності, наявності ретроспективних вставок, легенд. Композиційні ходи роману накреслюють його просторовий малюнок. Кожен із світів репрезентує певну соціальну модель, сконструйовану за допомогою символічних кодів. Імперія й Королівство постають альтернативними одне до одного. При цьому Королівство – утопічна модель ідеальної держави з ідеальним правлінням – подане як країна добра, любові, мудрості, краси й гармонії. Імперія асоціюється з Великим Льохом, утілює світ зла. Мікротеми твору (дружба, перше кохання, любов до тварин, любов до книги), фантастично-пригодницький сюжет, атмосфера дива й таємниці, захоплююча інтрига розраховані на рецепцію підлітково-юнацької аудиторії. Водночас філософська глибина, алегоризм, символізм адресують роман і дорослому читачеві.

Зроблено висновок щодо *процесу* творення оригінальної генеричної структури – фентезі – в українській літературі для дітей та юнацтва. Наголошено, що будь-яка спроба ідентифікувати фентезі як жанр на сучасному етапі не може вважатися остаточною й вичерпною, оскільки він на сьогодні (і це насамперед стосується вітчизняної літератури) перебуває на стадії свого становлення.

У підрозділі 3.5. „Специфіка зображення гендерних стереотипів у прозі для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття” осмислено еволюцію гендерних стереотипів в українській літературі для дітей та юнацтва, продемонстровано роль пригоди в розкритті гендерних моделей поведінки. Наголошено на традиції художнього зображення образів-дітей із диференціацією їх статевої приналежності („Харитя” М. Коцюбинського, „Ой випила, вихилила”, „Федько-халамидник” В. Винниченка та ін.).

Нормативну маскуліність (сила, спритність, звитяга, завзятість, боротьба з ворогом, захист справедливості, уміння реагувати на екстремальні ситуації) яскраво репрезентують пригодницько-історичні твори („Князь Кий” В. Малика, „Джури...” В. Рутківського та ін.). Особливою популярністю в другій половині ХХ ст. користувались твори про війну („Лісова красуня”, „Таємниця соколиного бору”, „Літо в Соколиному” Ю. Збанацького, „Київська соната”, „Петрусь і Гапочка” Ю. Яновського та ін.). На прикладах героїв цих творів (здебільшого це хлопчачі, які разом із дорослими брали участь у військових діях, здійснювали подвиги й навіть гинули заради світлого майбутнього) у радянських школах

виховували почуття патріотизму, ненависті до ворога, програмували стереотип маскулінної поведінки, взалежнених соціально-політичними обставинами.

У літературі для дітей та юнацтва так званого радянського періоду гендерна інтерпретація часто набувала ідеологічного сенсу, що продемонстровано в роботі творами Н. Забіли („Катруся вже велика”, „Катруся і Павлусь”, „Катрусина стрибайка”). У них подано іконічний образ правильної дівчинки, що відповідав нормам статі соціалістичного світу. Її життя невіддільне від першотравневого свята, поїздки до Москви й відвідання мавзолею Леніна, вступу Катрусі до піонерської організації тощо. У конструюванні жіночих образів Н. Забіла враховує принцип соціальної детермінованості радянського патріархального суспільства. Декларуючи типові жіночі функції, пов’язані з родинною сферою, материнством, письменниця водночас актуалізувала соціальну функцію жінки, пропаговану комуністичною ідеологією.

У підрозділі акцентовано увагу на повісті „Ганнуся” В. Рутківського з виразно відчутним пригодницьким компонентом: несподіванками, подорожами, кумедними ситуаціями, у яких розкривається характер головної героїні. Водночас автор підкреслює тонку душевну організацію Ганнусі, її емоційну природу. Маркери жіночої ідентичності дівчинки – в описі одягу, умінні швидко знаходити спільну мову з жіноцтвом, виконувати жіночу роботу по господарству. Корелятом статевоспецифічних характеристик є й особлива вразливість героїні, що виявляється в надмірній сльозливості, тузі за матір’ю, яка виливається у створені Ганнусею поетичні рядки, умінні тонко відчувати красу навколишнього, емоційно реагувати на мінливі стани природи.

Початок ХХІ ст. фіксує в прозі для дітей трансформацію гендерних рис. Поступовий відхід від гендерних стереотипів (проаналізовано на прикладі повісті „Сорокопуди, або Як Ліза і Стефа втекли із дому” І. Андрусяка) позначився на описі зовнішності головних героїнь: вони одягнені в джинси, бриджі, проте не уявляють життя без блиску для губ, гребінця і гумочок для волосся, нетиповій (з погляду фемінності) поведінці: не вміють готувати їжу, проте люблять мандри, пригоди. І. Андрусяк вибудовує образи дівчаток як носіїв гендерного демократичного світогляду, що позначається передусім на своєрідності ідентифікації себе в соціальному оточенні. Для сучасної дівчинки особливої ваги набуває відчуття власної свободи, заперечення дискримінаційного ставлення, прагнення до гендерного паритету. На способі моделювання персонажів-дівчаток позначається специфіка дитячого сприйняття художньої реальності. Ліза і Стефа постають перед читачем щоразу в нових ситуаціях, притаманних пригодницькому сюжету повісті. Гра виводить твір на інший рівень, вона розкриває потужний естетичний потенціал.

Еволюційні процеси „повісті для дівчаток” демонструють не лише модифікацію формальних показників твору, зокрема посилення пригодницького компонента, введення елементів гри, таємниці, інтриги, а й трансформацію гендерних стереотипів, що виявляється в статево-диморфічних ознаках індивіда, змінах статево-рольових констант.

У підрозділі 3.6. „Тема школи в літературі для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття”, зважаючи на активну експлуатацію теми школи в літературі другої половини ХХ ст., що розчинялася в масиві різножанрових творів для і про дітей, окреслено особливості її інтерпретації письменниками різних стильових тенденцій (Н. Бічужа, В. Близнець, О. Гончар, А. Дімаров, Ю. Збанацький, О. Копиленко, Вс. Нестайко, Я. Стельмах, Гр. Тютюнник та ін.), зроблено акцент на специфіці естетико-художніх пошуків, способах художнього моделювання пригоди та її впливу на жанрову форму твору.

3.6.1. „Проблемно-тематичний дискурс шкільної прози в українському письменстві”. У параграфі досліджено шляхи входження теми школи в українську літературу для і про дітей (Б. Грінченко, М. Коцюбинський, І. Франко та ін.). Своєрідним містком між до- і радянським періодом стала творчість С. Васильченка („Приблуда”, „Авіаційний гурток” та ін.). У пригодницьку літературу тема школи вийшла з повістю „Дитинство Гавриїла Кириченка” І. Микитенка. У період домінування дидактико-ідеологічних вимог і виховної функції щодо творчості для дітей та юнацтва „шкільна проза” стала вважатися одним із її магістральних явищ, що підтверджують дослідження Д. Білецького, О. Будугай, В. Неділька, Н. Сидоренко, Р. Стаднійчука та ін. Наголошено на штучності створення жанрових різновидів „шкільна повість”, „шкільний роман”. У параграфі проаналізовано твори О. Копиленка („Дуже добре”, „Десятикласники”), О. Донченка („Золота медаль”), Ю. Збанацького („Курилові острови”, „Героподвія”) й ін. Їх основний зміст зводився до оспівування радянської дійсності, а сюжети виявляли референтний потенціал „соцреалізму”, пов’язаний із педагогізацією естетики. Формулу позитивного героя „соцреалізму” (В. Хархун) яскраво репрезентують герої роману „Золота медаль” О. Донченка. У їх конструюванні письменник психологічну розробленість характерів замінював гіпертрофованою комуністичною ідеологією. У роботі підкреслено, що особливу увагу було звернуто письменниками й на образи педагогів, які особистим прикладом спонукають вихованців до правильних висновків (Леонід Максимович, директор школи-інтернату в повісті „Курилові острови”, Клавдія Фотіївна, директор сільської школи в повісті „Героподвія” Ю. Збанацького й ін.).

У дисертації наголошено на особливостях реалізації теми школи в автобіографічних творах („Вогник далеко в степу” Гр. Тютюнника, „На коні й під конем” А. Дімарова, „Старий дзвоник” В. Близнеця та ін.). Підкреслено, що художнє мислення шістдесятників, лишаючись у межах „соцреалізму”, іноді проривалося поза ним, апелювало не до партійних настанов, а національної душі й духу людини. Письменники відкидали певні стереотипи радянської літератури, зображали дитину й дитячий світ як найпоказовішу альтернативу панівному офіціозу. Казенний пафос у їхніх творах поступився місцем ліризму, а запозичена в партійних документів ідейність – болям і радощам живої людської душі. У роботі акцентовано на ліричному первні повісті А. Дімарова, що дало йому можливість розкрити найпотаємніші грані дитячого та юнацького буття, показати тонку душевну організацію героя; звернено увагу на засоби,

притаманні психологічній прозі, у повістях Н. Бічуї, В. Близнеця, Гр. Тютюнника, що підпорядковані відтворенню станів і почуттів персонажів.

У параграфі зазначено, що „шкільна проза” часто орієнтувала учнів-читачів у виборі майбутньої професії. У 70 – 80 роки ХХ ст. вона обережно демонструвала поступовий відхід від радянської „плакатності” (С. Іванюк) й агітаційної риторики. Шаблонності виробничої проблематики завдяки презентації оригінальної концепції нового типу позитивного героя – дослідника, науковця, першовідкривача – вдалося уникнути свого часу М. Трублаїні. Його послідовниками в другій половині ХХ ст. стали Б. Комар, А. Давидов, І. Сенченко, О. Огульчанський. Їхня творчість – приклад синтезу пригодницького компонента з яскраво вираженим пізнавальним змістом.

3.6.2. „Жанрово-стильова динаміка пригодницько-шкільної прози”. У параграфі аналізуються тексти, у яких тема школи поживлена пригодницьким сюжетом. Твори Вс. Нестайка („Тореадори з Васюківки”, „П’ятірка з хвостиком”, „Космонавти з нашого будинку”, „Таємничий голос за спиною”, „Незвичайні пригоди в лісовій школі” та ін.), з’явившись у радянський період, вирізнялися оптимістичним настроєм, позитивною зарядженістю. Концептуальною основою „нестайківського стилю” стала настанова на неповторне дитинство, яка розкривається у веселій гумористичній манері. Особливу увагу в роботі приділено трилогії „Тореадори з Васюківки”. Визначено, що запропонований письменником тип героя-шибеника не відповідав канонізованим стереотипам у зображенні радянського школяра. Концептуальною основою пригод головних героїв трилогії є *гра*, що набуває виразного філософського звучання. Однобарвності й серйозності автор протиставляє пригоду, метою якої є відчуття радості, щастя, захвату як особливих естетичних задовольень. Нею пронизані всі мікротеми повісті: від „сумлінного” навчання друзів, їх ставлення до батьків і вчителів до першого кохання Павлуші до Гребенючки, учительки Ганни Сидорівни й лейтенанта Пейчадзе, розслідування злочинних намірів Книша й Бурмила тощо.

У літературі другої половини ХХ ст. „канонізованим гребенем” (В. Шкловський) був „соцреалізм”, від якого Вс. Нестайко в більшості своїх творів „утікав” в одивнений неповторний дитячий світ, сповнений веселощів і пригод. З метою його увиразнення в роботі звертається увага на діалогію „П’ятірка з хвостиком”, яка є прикладом воскресіння „соцреалізму” у творчій манері письменника. Вона демонструє зразок типового дидактичного твору, основна функція якого – повчальна. *Новели виховання*, з яких складається повість, репрезентують характери персонажів. Пригодницькі епізоди з їхнього шкільного життя часто межують з надмірною дидактикою й моралізаторською наївністю. Вс. Нестайку як представнику брежнєвської епохи надзвичайно важко було балансувати між „навчительсько-наслідувальною” традицією й художнім зображенням світу дитини, максимально наближеним до свідомості реципієнта. Тому в його творчості наявні вкраплення зужитого в радянській літературі для дітей повчального принципу, що неминуче тягнув за собою відкритий зв’язок з педагогікою.

Я. Стельмах у творах для дітей („Голодний, злий і дуже небезпечний”, „Вікентій Прерозумний”, „Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера”, „Найкращий намет” й ін.) продемонстрував майстерність зображення світу дитинства, романтики й пригод. У повісті „Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера” численна кількість пригодницьких епізодів динамізує композицію; важливу роль відіграє мотив таємниці, що увиразнює романтичну природу головних героїв. У роботі наголошено на увазі автора до внутрішнього світу персонажів. Уведені до тексту їхні філософські роздуми, спогади про рідну домівку й батьків свідчать про оригінальний письменницький хід: інтегрувати пригодницький сюжет з елементами екзистенційного дискурсу, що виявляються в увазі до проблем ставлення людини до самої себе й до навколишнього світу. Цей факт дає можливість осмислити авторське світовідчуття і світосприймання й на підсвідомому рівні підштовхує читача до власних роздумів. Повість „Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера” є вдалим прикладом реалізації в літературному творі онтології дитинства.

З метою накреслення шляхів входження теми школи в літературу для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. у параграфі взято до уваги новітню художню творчість. Визначено, що вона продовжує розвиватися у творах різного жанрового формату (філософсько-фантастична проза І. Калинця, детективи А. Кокотюхи, пригодницько-фантастичні повісті І. Андрусика, психологічна проза С. Гридіна); основний акцент тут зміщено з дидактико-виховного, що забезпечує її конкурентоспроможність у сучасному дитячому середовищі. Проза для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. демонструє свою гнучкість, пластичність, у ній спостерігається тенденція до схрещування різних стильових і жанрових ознак, що неминуче призводить до взаємозбагачення.

Жанрова природа роману „Мій друг Юрко Циркуль та інші” В. Бердта не вкладається в однозначну дефініцію. За динамікою розгортання сюжету, небезпечними пригодами, атмосферою таємничості роман є пригодницьким. Увагу читача привертають „прогнозовані” (А. Вуліс) персонажі: здатні до авантюри, відчайдушні, які завдяки своєму „героїзму” часто втрапляють у халепу. У романі є детективна лінія зі злочинцями-грабіжниками, їх переслідуванням, неймовірним збігом обставин тощо. Сюжетна лінія Сніжани Зобари демонструє інтеграцію роману з містичною літературою. В описі дій і вчинків героїні простежуються риси магічного реалізму з органічним поєднанням реальності й фантастики, дійсності й вигадки, таємничості, містичності. Внутрішній розріз роману дає підстави інтерпретувати його як твір соціальний і глибоко психологічний. В. Бердт на тлі багатьох пригодницьких ситуацій майстерно заглиблюється у внутрішній світ героїв, їхні проблеми, конфлікти, зумовлені непротиставленими реаліями сьогодення (творча робота Вадима, його спогади про дідуся, спілкування з собакою Дінго). Демонструючи гнучкість і пластичність жанрово-стильових форм, роман В. Бердта відповідає загальним тенденціям розвитку новітньої літератури для дітей та юнацтва, що накреслює оптимальний варіант діалогу із читачем на важливі й актуальні для нього теми.

У **Висновках** подано основні результати дослідження, що відображають його мету, завдання й наукову новизну.

Література для дітей та юнацтва є органічною частиною загальної літературної системи й інтегрована з „дорослою” літературою в літературно-мистецькому розвитку. Вона має особливого адресата, взаємозалежність насамперед віковим критерієм і поділяється на літературу для дітей (дошкільний і молодший шкільний вік) та літературу підлітково-юнацьку. Література для дітей та юнацтва демонструє свою специфіку, що зумовлена психофізіологічними особливостями читача (доступність), дитячим світосприйняттям, апелює до емоційної сфери, увиразнює етико-моральні орієнтири.

Еволюцію прози другої половини ХХ ст. у дослідженні представлено в жанрово-стильовому аспекті, звернено увагу на появу нових явищ і фактів, актуалізацію традиційних жанро- і стилеформ, модифікацію літературних систем. Концептуального значення набуло розуміння жанру як певного класу літературних творів у межах родів літератури, згрупованих на підставі спільних ознак, що характеризують їхню сутність і своєрідність; актуалізація ідеї Н. Копистянської про систему й підсистему жанрів, що виділяються за стильовою, тематичною диференціацією, за функцією, за тяжінням до певної наукової сфери, на підставі жанрового синтезу; взаємозв'язок жанро- і системотворення з естетикою літературного напрямку. У дисертації з метою аналізу прози для дітей та юнацтва обрано тенденції взаємозв'язку стилю й жанру; акцентовано на цілісності елементів (твір, індивідуальний стиль, літературна школа, течія, напрям, період).

Лабораторію авторської прозової казки другої половини ХХ ст. у дослідженні розглянуто за функціонально-тематичним принципом, на підставі кореляції з іншими жанрами; визначено функції казки в епічних наративах. З огляду на специфіку сприйняття фантастичного світу дітьми цей жанр є найбільш привілейованим у системі літератури для дітей та юнацтва. Казка сприяє процесам самоідентифікації, стимулює уяву молодших читачів і найбільш адекватна дитячому світосприйняттю і способу мислення. *Пізнавальна* казка (О. Буцень, О. Іваненко, Д. Чередниченко та ін.), що в дусі кращих традицій анімалістичної літератури знайомила дітей зі світом природи (інформативність), а персоніфіковані образи, динамічний сюжет, пригодницький компонент, конкретно-чуттєва образність, доступна лексика поживлявали рецепцію творів дітьми дошкільного й молодшого шкільного віку. Яскравим явищем стала *пізнавально-розвивальна* казка (І. Січовик), у якій цікавий матеріал, обрамлений у казковий сюжет, підпорядкований розвитку насамперед розумових якостей дитини (математичних, філологічних тощо), вияву її творчих здібностей. Казки з яскраво вираженим *морально-дидактичним* компонентом (А. Дімаров, В. Довжик, Н. Забіла, Д. Чередниченко, Ю. Ярмиш та ін.) ілюстрували той чи той життєвий факт, морально-етичний, соціальний конфлікти, що в „соцреалістичній” і за духом, і за формою літературі присутні у творах у неприхованому вигляді. Усе ж як явище, що своїми джерелами сягає

пракультурної традиції (міфології та фольклору) й активно їх використовує, авторська казка поступово відмовлялася від відкритої дидактики й моралізаторства, хоч не заперечувала їх остаточно, натомість пропонувала як альтернативу відкритий діалог із читачем з приводу актуальних для нього проблем (Г. Малик, Л. Письменна та ін.). Поетика *пригодницько-розважальних* казок суголосна запитам дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. Перипетійний сюжет, чарівний хронотоп, символіка образів та мотивів, реінтерпретація дій і вчинків казкових персонажів, гумористичні елементи узгоджуються із запитами реципієнтів відповідної вікової категорії. Відтворюючи світ фантазій і мрій, вони занурюють дитину у світ гри й пригод та водночас навчають прописних життєвих істин.

Літературна казка в останні десятиліття ХХ – на початку ХХІ століття продемонструвала оригінальний синтез міфологічних, фольклорних і авторських елементів. Звільнившись від „соцреалістичних” догматів, письменники щодалі активніше стали експериментувати з формою, мовлячи про предковичні цінності, малювали філософські, естетичні світоглядні моделі. Традиційно радянську мудро-авторитарну авторську позицію, клішовані „соцреалістичні” форми, відкрито задекларований дидактизм у літературній казці новітнього періоду заступають полістильність і мистецькі інновації, множинність варіативних форм діалогу, двоадресність і посилення недитячого змісту, гра смислами, актуалізація онтологічних цінностей, освоєння архетипів міфологічної свідомості, інтертекстуальні зв'язки з християнською, народнопоетичною традицією, науковою фантастикою.

Жанрові можливості казки розширюються за рахунок її пластичності, виявом чого є синтез з іншими жанровими структурами – повістю, байкою, легендою, притчею, новелою, розчинення казкових зображально-виражальних засобів у творах неказкових жанрів. Найпоширенішою в другій половині ХХ ст. стала повість-казка (В. Близнець, І. Жиленко, А. Костецький, Г. Малик, Вс. Нестайко, Л. Письменна та ін.). Її жанрово-стильова еволюція позначена множинністю модифікацій, оновленням структури за рахунок інтеграції зі шкільною, детективною, ліричною повістю, „серіальність”, циклізація творів, їх проблемно-тематична поліфонія. Яскравим прикладом еволюції повісті-казки стали твори Вс. Нестайка, більшість з яких, з'явившись у добу розквіту „соцреалістичної” літератури, усе ж витримали перевірку дитячою читацькою аудиторією, що свідчить про їхню мистецьку й естетичну вагу. Симптоматичними для еволюції естетичної свідомості другої половини ХХ ст. стали порушення питань доброти, милосердя, гармонії, поетизація зображуваного, заглиблення в психоемоційний стан героїв, світ природи, філософське осмислення реалій, що притаманне казковій творчості В. Близнеця, І. Жиленко.

Синтез казкових жанротвірних елементів з байкою, новелою, притчею, легендою зумовлює розширення проблемно-тематичного формату синтетичних жанрових різновидів, з'яву нових рецептивних стратегій, що позначаються на диференціації текстів для дітей різних вікових категорій, посиленні „дорослого”

змісту (Е. Андiєвська, О. Зима, З. Мензатюк, В. Сухомлинський, Гр. Тютюнник, Д. Чередниченко, Ю. Ярмиш та ін.). Вставна казка (Я. Гоян, Б. Комар, Б. Харчук) налічує низку формальних показників (зміну оповідача, часопросторових характеристик повісткування, уведення нової групи дійових осіб, пов'язаних власною фабулою, фантастична умовність тощо) й підпорядкована здебільшого розкриттю проблем реальної дійсності, кодуванню глибокого соціального й філософського змісту.

У системі художньої літератури для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. вагоме місце посідає пригодницька проза. У дисертації в її системі на підставі тематичної диференціації, тяжіння до певної наукової сфери виділено пригодницько-історичну, детективну, фантастичну, пригодницько-шкільну групи, твори, у яких пригодницькими засобами реалізуються гендерні питання.

Пригодницько-історична проза ініціює зацікавленість імпліцитного читача минулим, історією країни, українського народу, спонукає до осмислення давніх і сучасних подій (Б. Комар, В. Малик, В. Рутківський та ін.). Ілюзія ймовірності в ній створюється засобами використання певних достеменних реалій тогочасної дійсності, історичні ж події вплітаються в сюжетну канву з метою створення цікавих колізій. Прикметними ознаками історичного твору, розрахованого на рецепцію дитячою та юнацькою аудиторією, є романтизація й героїзація подій минулого, яскраво артикульований національний колорит, ментальні константи персонажів, звернення до міфологічних і фольклорних джерел. Еволюція пригодницько-історичної прози свідчить про модифікацію способів реалізації часопросторових уявлень, тенденцію до використання елементів інших жанрів, що підпорядковане актуалізації української національної пам'яті.

Детективна проза активно розвивається в останні десятиліття ХХ ст. (Л. Воронина, І. Жиленко, А. Кокотюха, Вс. Нестайко та ін.). Динамічність сюжету, таємниця, інтрига, небезпечні й водночас веселі пригоди, яскраві персонажі характеризують твори для молодшого читача (Л. Воронина). Типовою рисою детективу є розкриття злочину-таємниці; у творах для підлітково-юнацької аудиторії авторами передбачено й діалог із читачем щодо важливих для нього проблем. Твори Вс. Нестайка демонструють тяжіння до роману виховання, загострення уваги на моральних питаннях, своєрідності світосприйняття й світовідчуття персонажів, кристалізації їхніх особистісних якостей на тлі контекстуального осмислення зображеної епохи. А. Кокотюха, зображуючи перебіг детективних подій, уникає дидактизму, альтернативою чому стала психологізація героїв, заглиблення в їхній внутрішній світ, підкреслення індивідуальності.

Великою популярністю в дитячій аудиторії користуються твори фантастичні (О. Бердник, Л. Воронина, А. Дімаров, Б. Комар, К. Ковальська). Принципи моделювання фантастичного світу дають можливість надавати виразного звучання порушеним проблемам, актуалізувати з'яву нових оригінальних концепцій як способу авторського світовідчуття й ставлення до світу. Пригодницький сюжет розгортається на тлі цікавих захоплюючих подій, подорожей з використанням раціонально-фантастичних елементів (зорельоти,

міжпланетна подорож, інопланетяни тощо). Вигідно репрезентує себе при цьому оригінальність утілення творчого письменницького задуму, уміння, перебуваючи в межах жанру, розширювати тематично-проблемний діапазон повістей, заглиблюватись в онтологічні проблеми людського існування (А. Дімаров). Унікаючи моралізаторства й демонструючи іронічне авторське бачення дійсності (К. Ковальська), що розкривається через ситуації, образи, символи, письменникам удається досягти естетичного ефекту, задовольнити рецепційні очікування дітей.

Новим явищем у літературі для дітей та юнацтва кінця ХХ – початку ХХІ століття стала фентезійна проза, що, успадкувавши кращі традиції фантастичної літератури, міфології, фольклорної казки, засвідчила еволюцію літературного процесу. Створені письменницькою фантазією ірреальні світи – емблема жанру, тло, що відіграє допоміжну роль. Фентезі легко адаптується до адресата й реагує на його запити, дозволяє вирішувати масштабні загальнолюдські проблеми, заглиблюватись у морально-етичні, філософські, національні, політичні питання тощо (О. Ільченко, Г. Пагутяк).

Пригодницька проза увиразнює специфіку інтерпретації гендерних ролей, гендерної взаємодії, гендерних цінностей. У добу розквіту „соцреалізму” гендер був прив’язаний до класової семантики, позначений соціальною детермінованістю радянського патріархального суспільства (Н. Забіла). Поступовий відхід від „соцреалістичної” риторики дозволив письменникам активніше вдаватися до використання пригодницьких елементів, що увиразнювали гендерні константи персонажів, сприяли заглибленню в їхній внутрішній світ, актуалізації духовних проблем (В. Рутківський). Новітні твори для дітей фіксують трансформацію стереотипів маскулінності й фемінності; акцентуючи специфіку дитячого сприйняття, митці посилюють пригодницький стрижень, залучають елементи гри, фантастики, що дає можливість розкрити потужний естетичний потенціал.

„Шкільна проза” тривалий час була прив’язана до „соцреалістичних” канонів і тяжіла до моралізаторства й посиленого дидактизму з наділеним прогресивним світоглядом позитивним героєм, засобами якого вирішувались естетико-виховні завдання. Притаманні їй радянські морально-дидактичні імперативи в сучасній соціокультурній ситуації втратили свою актуальність, а штучно прив’язані до теми жанрові різновиди „шкільна повість”, „шкільний роман” уважаються жанровим анахронізмом. Пригодницькі повісті на тему школи (Вс. Нестайко, Я. Стельмах) оптимізують читацьку рецепцію, вияскравлюють своєрідність дитячого світу.

Література для дітей та юнацтва стала помітним явищем у просторі українського письменства другої половини ХХ ст., засвідчила не лише продуктивні модифікації традиційних жанрово-стильових структур, а й збагачення новими їх утвореннями. При цьому щодалі спостерігається поступовий відхід від „соцреалістичних” канонів та лобової дидактики, поглиблення неореалістичних, романтичних, імпресіоністичних, постмодерністських тенденцій, посилення художніх якостей літератури для дітей

та юнацтва, апеляція до ігрових сюжетів, глибше розуміння вікового цензу дитини, намагання письменників вступити у відкритий діалог з нею.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : монографія / В. В. Кизилова ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 400 с.

Рецензії:

Васьків М. Про дитячу літературу по-дорослому / Микола Васьків // Слово і Час. – 2014. – № 5. – С. 104–106.

Астаф'єв О. Повів наукового модерну / Олександр Астаф'єв // Мандрівець. – 2014. – № 1 (109). – С. 80–81.

Пушко В. Одивнений світ дитинства / Віра Пушко // Укр. л-ра. в загальноосвіт. шк. – 2014. – № 2. – С. 44–45.

2. Кизилова В. В. Роман як духовно-естетична цілісність та культурно-історичний код / В. В. Кизилова // Вісн. Київ. міжнар. ун-ту. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 223–232. (Літературознавчі студії).

3. Кизилова В. В. Дитяча література: стан. Проблеми. Перспективи / В. В. Кизилова // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2006. – № 10 (105). – С. 58–61.

4. Кизилова В. В. Жанрова специфіка літературної казки. До історії питання / В. В. Кизилова // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2007. – № 22 (138). – Ч. 2. – С. 66–70.

5. Кизилова В. Антимілітарна спрямованість української прози для дітей та юнацтва II половини ХХ століття (на матеріалі творчості Григора Тютюнника) / Віталіна Кизилова // Бахмут. шлях. – 2010. – № 3/4. – С. 180–184.

6. Кизилова В. Жанрові різновиди української літературної анімалістичної казки другої половини ХХ століття / Віталіна Кизилова // Бахмут. шлях. – 2011. – № 3/4. – С. 155–162.

7. Кизилова В. В. Автобіографічна проза в системі жанрів української літератури для дітей та юнацтва II половини ХХ століття (на матеріалі повісті А. Дімарова „На коні й під конем”) / В. В. Кизилова // Актуальні проблеми слов'янської філології. Сер. „Лінгвістика і літературознавство” : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ, 2012. – Вип. XXV. – С. 271–279.

8. Кизилова В. Казка як елемент основного тексту в повісті Б. Харчука „Горохове чудо” / В. Кизилова // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. – Донецьк, 2012. – Вип. 18. – С. 34–45.

9. Кизилова В. В. „Країна Сонячних зайчиків” В. Нестайка. Формат взаємодії повістєвого й казкового жанрів / В. В. Кизилова // Вісн. Луган. нац.

ун-ту імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2012. – № 12 (247). – С. 38–49.

10. Кизилова В. Література для дітей та юнацтва: художня специфіка, тенденції інтерпретації / В. Кизилова // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. – Донецьк, 2012. – Вип. 17. – С. 10–19.

11. Кизилова В. В. Література для дітей та юнацтва як поліінтерпретаційний феномен / В. В. Кизилова // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2012. – № 3 (238). – С. 21–30.

12. Кизилова В. В. Своєрідність моделювання казкового світу у творах І. Жиленко для дітей / В. В. Кизилова // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філологічні науки. – Запоріжжя, 2012. – № 3. – С. 110–114.

13. Кизилова В. Українська літературна казка II пол. XX ст. у системі фантастичних жанрів / В. Кизилова // Літературознавчі студії. – К., 2012. – Вип. 35. – С. 277–283.

14. Кизилова В. Філософсько-притчева модальність казок Валерія Шевчука (на матеріалі збірки „Панна квітів”) / Віталіна Кизилова // Мандрівець. – 2012. – № 1. – С. 51–55.

15. Кизилова В. Християнсько-релігійний дискурс української прозової літературної казки другої половини XX – початку XXI століття / Віталіна Кизилова // Мандрівець. – 2012. – № 5. – С. 53–56.

16. Кизилова В. Жанрова своєрідність пригодницько-історичної повісті Б. Комара „Векша” / Віталіна Кизилова // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К., 2013. – Вип. 38. – С. 128–136.

17. Кизилова В. В. Жанрове своеобразие приключенческо-детективной повести А. Кокотюхи „Охота на Золотой кубок” / В. В. Кизилова // Весн. Гродзен. дзярж. ўн-та імя Янкі Купалы. Сер. 3 : Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2013. – № 2 (156). – С. 22–27.

18. Кизилова В. В. Ігровий стиль як засіб актуалізації іронічного бачення дійсності у пригодницько-фантастичній повісті Ксенії Ковальської „Канікули прибульців із Салатти” / В. В. Кизилова // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2013. – № 4 (263). – С. 127–136.

19. Кизилова В. Казка, байка, новела. Особливості міжжанрової взаємодії у творчості письменників II половини XX століття / В. Кизилова // Літературознавчі студії. – К., 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. – С. 394–400.

20. Кизилова В. В. Особливості інтерпретації теми школи в сучасній прозі для підлітків (на прикладі роману В. Бердта „Мій друг Юрко Циркуль та інші”) / В. В. Кизилова // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К., 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. – С. 76–84.

21. Кизилова В. „Повість для дівчаток” у літературі для дітей та юнацтва II пол. XX – поч. XXI століття: специфіка моделювання образів / Віталіна Кизилова // Слово і Час. – 2013. – № 5. – С. 70–76.

22. Кизилова В. Своєрідність розкриття авторських світоглядних переконань у фантастичній повісті А. Дімарова „Друга планета” / В. Кизилова // Бахмут. шлях. – 2013. – № 1/2. – С. 172–176.

23. Кизилова В. Специфіка казково-фантастичного моделювання світу в повісті-легенді Б. Харчука „Планетник” / Віталіна Кизилова // Българска україністика. – Софія, 2013. – Брой 3. – С. 20–28.

24. Кизилова В. В. Стилиевые особенности творчества Всеволода Нестайко (на материале приключенческо-школьных повестей „Тореадоры из Васюковки”, „Единица с обманом”) / В. В. Кизилова // Оралдың ғылым жаршысы : педагогические науки. Психологические науки. Филологические науки. – 2013. – № 22 (70). – С. 151–158.

25. Кизилова В. В. Тема школи в автобіографічних повістях II пол. XX ст. про дітей: Гр. Тютюнник, А. Дімаров, В. Близнець / В. В. Кизилова // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2013. – № 22 (281). – С. 143–152.

26. Kyzylova V. Communicative paradigm of cape-and-dagger fiction novels for children and youth / Vitalina Kyzylova // European Applied Sciences. – 2013. – № 1/2. – P. 18–21.

27. Kyzylova V. The parable basis of Emma Andijewska's fairy-tales / V. Kyzylova // Nauka i Studia: pedagogiczne nauki. Psychologia i socjologia. Filologiczne nauki. – 2013. – № 11 (79). – P. 114–120.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

28. Кизилова В. В. Естетичні реалії сучасної дитячої літератури. Регіональний зріз проблеми / В. В. Кизилова // Слобожанщина: літературний вимір : зб. наук. пр. – Луганськ, 2003. – С. 206–213.

29. Кизилова В. Повість-легенда Б. Харчука „Планетник”: до проблеми авторської побудови й читацького сприйняття тексту / В. Кизилова // Літературний процес: структурно-семіотичні площини : матеріали Всеукр. наук. конф. (6 – 7 квіт. 2012 р.). – К., 2013. – С. 85–88.

30. Кизилова В. Специфіка хронотопу пригодницько-історичної повісті В. Рутківського „Сторожова застава” / В. Кизилова // Література. Діти. Час : вісн. Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Рівне, 2013. – Вип. 4. – С. 63–69.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

31. Кизилова В. Творчість Івана Світличного для дітей / В. Кизилова // Наук. зб. до 80-річчя з дня народження Івана Світличного. – Луганськ, 2010. – С. 35–39.

32. Кизилова В. Луганщина: література для дітей та юнацтва [Електронний ресурс] / В. Кизилова. – Режим доступу :

<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/172>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 15.11.13.

33. Кизилова В. З ювілеєм, „Весела абетко”! [Електронний ресурс] / Віталіна Кизилова. – Режим доступу :

<http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=10625>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 25.12.13.

АНОТАЦІЯ

Кизилова В. В. Жанрово-стильова еволюція прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2014.

У роботі здійснено системний аналіз української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ ст. у контексті провідних тенденцій української літератури означеного періоду. Осмислено специфіку цієї галузі письменства як явища мистецтва і як соціокультурного факту. Висвітлено комплекс питань, пов'язаних із культурно-художніми передумовами її існування й розвитку, жанрово-стильовою динамікою, функціональними стратегіями. Акцентовано увагу на природі жанрово-стильових трансформацій у художній практиці, залежності прози для дітей та юнацтва від естетичної волі автора, інерції жанру, семантичної структури доби. Систематизовано тексти прозових літературних казок другої половини ХХ ст. щодо їх функціонально-тематичних різновидів; визначено варіативність форм взаємодії казки з повістю, легендою, байкою, новелою, притчею, функціональне навантаження казки як вставного тексту. Комплексно представлено розвиток пригодницької прози другої половини ХХ ст., виявлено жанрові різновиди, модифікації пригодницьких творів, окреслено їхні естетичні пріоритети, умотивовано їх наявність у загальному контексті дитячого читання,

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, художність, проза, жанр, жанровий різновид, стиль, літературна казка, пригодницька література.

SUMMARY

Kyzylova V. V. Genre and stylistic evolution of the childhood and youth reading of the 2nd half of the XX century. – Manuscript.

The thesis for a scientific degree of the Doctor of Philology Science in speciality 10.01.01 – Ukrainian Literature. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2014.

Ukrainian childhood and youth fiction of the 2nd half of the XX century is being carried out in the treatise within the contest of the leading tendencies of Ukrainian literature of the given time. A specificity of this realm of writing as a masterpiece phenomenon as well as a social and cultural fact is being comprehended. An entire complex of issues related to the genre and stylistic tendencies of literary childhood and youth epic development of the certain period, cultural and literary background of its

existence and development, and functional strategies is covered. A particular attention is being paid to the nature of genre and stylistic modifications and transformations in the literary practice, and semantic dependence of the childhood and youth fiction on the author's aesthetic will, genre inertia, semantic structure of the period, etc. Literary fairy tales texts of the 2nd half of the XX c. are systematized due to their functional and thematic types, variations of fairy tales integrity with other genres (novel, legend, yarn, parable, and short story), means of incorporation as well as functions of the cut-in fairy tales in the main text. In terms of the thesis subject a development of adventure literature of the 2nd half of the XX c. is being represented broadly to the specificity of the certain genre types and modifications of the adventure novels defined, as well as their aesthetic priorities outlined, and a presence of which in the general context of a childhood reading grounded.

Key words: childhood and youth reading, artistry, prose, genre, genre diversity, style, literature fairy tale, adventure literature.

АННОТАЦИЯ

Кизилова В. В. Жанрово-стилевая эволюция прозы для детей и юношества второй половины XX века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2014.

В работе комплексно исследована украинская художественная проза для детей и юношества второй половины XX века с позиции жанрово-стилевого своеобразия в контексте ведущих тенденций украинской литературы этого периода. Автором обозначены основные современные теоретические подходы к изучению литературы для детей и юношества, дифференцированы понятия *литература для детей и юношества, литература о детях, детская литература*. Литература для детей определяется как комплекс художественных произведений, которые на уровне своей формы и содержания адресованы читателю соответствующей возрастной категории, удовлетворяют его эмоциональные, эстетические и этические потребности, могут иметь двойную рецепцию (ребенок и взрослый), зависят от законов, распространяющихся на все художественное творчество.

В диссертации проанализирована специфика литературы для детей и юношества как явления искусства и как социокультурного факта, освещен комплекс вопросов, связанных с культурно-художественными предпосылками ее существования и развития, жанрово-стилевой динамикой, функциональными стратегиями. Акцентируется внимание на природе жанрово-стилевых трансформаций в художественной практике, зависимости прозы для детей и юношества от эстетической воли автора, инерции жанра, семантической структуры эпохи. Адресность литературы для младшего читателя обуславливает приоритизацию жанров, которые органично вписываются в детский контекст, активизируют диалог автора и читателя, вызывают у ребенка эмоциональную

реакцию и пользуются у него наибольшей популярностью. Исходя из этой позиции основное внимание в диссертации уделено двум жанровым подсистемам прозы: литературной сказке и приключенческой прозе.

Автором раскрыта специфика литературной сказки как жанра, принципы ее классификации. На материале произведений А. Димарова, О. Зимы, О. Иваненко, И. Калинца, Г. Малик, Л. Письменной, И. Сичовика, Д. Чередниченко, Вал. Шевчука, Ю. Ярмыша и др. систематизированы тексты прозаических литературных сказок второй половины XX века относительно их функционально-тематических разновидностей, раскрыты особенности эволюции их содержания и структуры, своеобразие синтеза фольклорных и индивидуально-авторских элементов. Исследованы на содержательном и формально-поэтическом уровне специфика взаимодействия сказки с повестью, басней, новеллой, притчей, особенности трансформации фольклорного материала, функциональная нагрузка сказки как вставного текста (Э. Андиевская, В. Близнец, И. Жиленко, З. Мензатюк, Вс. Нестайко, В. Сухомлинский, Гр. Тютюнник, Б. Харчук и др.).

Комплексно исследована приключенческая проза второй половины XX века с акцентом на своеобразии функционирования ее жанров в литературе для детей и юношества, особенностях развития в условиях заблокированной культуры и в современном социокультурном пространстве. Проанализирована специфика хромотопной структуры приключенческо-исторических повестей для детей и юношества, способы и приемы художественного воплощения авторского сознания (З. Мензатюк, В. Руткивский, Б. Харчук и др.). Определена специфика детектива для детей и юношества, его модификации, раскрыты особенности диалога автора и читателя в контексте проблемно-тематической, стилевой конфигурации (Л. Воронина, А. Кокотюха, Вс. Нестайко). Определены типологические особенности фантастической прозы для детей и юношества (рациональная фантастика, фэнтези), проведен ее жанрово-архитектонический анализ (О. Ильченко, А. Димаров, К. Ковальская, Г. Пагутяк и др.). Освещена эволюция гендерных стереотипов в произведениях для детей и юношества второй половины XX века; на примере повести для девочек показана роль приключения в раскрытии феминных черт (И. Андрусак, Н. Забила, В. Руткивский). Выявлены особенности темы школы в произведениях для детей и о детях (В. Бердт, Н. Бичуя, В. Близнец, А. Димаров, О. Донченко, Ю. Збанацкий, О. Копыленко, Вс. Нестайко, Я. Стельмах, Гр. Тютюнник и др.), влияние приключенческих компонентов на авторское образное мышление.

Обобщены тенденции развития украинской прозы для детей и юношества в новейших социокультурных координатах.

Ключевые слова: литература для детей и юношества, художественность, проза, жанр, жанровая разновидность, стиль, литературная сказка, приключенческая литература.